

Саит Ш. ШАБОТИЋ*

ПЕТАР I ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ И НИКШИЋКА КАПЕТАНИЈА

Смјештена на брдовитом, самим тим природно неповољном терену, Црна Гора је последње двије деценије XVIII вијека дочекала у тешким међусобним сукобима завађених племена, диобама, неслози и раздорима, истовремено заплетена у мрежу изукрштаних политичких интереса тадашњих великих сила које су је окруживале. Црна Гора је тада имала око 100.000 становника, а територијално су је чиниле четири нахије: Катунска (највећа), Ријечка (материјално најјача), Љешанска и Црмничка.¹ На простору са изразито малим плодним површинама, становништво ових нахија се углавном бавило сеоском привредом са много натуралних облика. Сточарство је представљало најважнију привредну грану. Гајење коза и оваца представљало је један од сигурнијих извора прихода, јер се сточарским и млијечним производима могло трговати на сусједним пазарима.² Заинтересованост Аустрије и далеке Русије за Црну Гору, која је имала важан стратегијски положај, одражавала се на политички живот у њој, односно утицала је на поларизацију појединих угледнијих људи који су имали утицаја у народу да се определијеле за усмјеравање снага ка једној или другој земљи. Што се тиче Аустрије и Русије, оне су биле више него сигурне у спремност Црногораца да

---

* Аутор је професор историје.

¹ О територијалном пространству, становништву и економским условима живота у црногорским нахијама погледати: Јован Ередељановић, *Стара Црна Гора*, Београд 1978, 57-120.

² Тадашњи пазари у Црној Гори били су: на Ријечи Црнојевића (сваке суботе), на Виру (сваког петка), на Ћеранића главици близу Даниловграда (сваког понедељка) и на Сливљу, у крајњем јужном дијелу Никшићког поља (сваког понедељка) – Радоман Јовановић, *Трговински центри Црне Горе средином XIX вијека и њихова друштвено-економска улога*, Историјски записи, 3-4, Титоград 1973, 313-319. Пазари са аустријским мјестима одржавани су: у Котору, сваког уторка, четвртка и суботе, у Рисну, сваки дан, осим недеље, у Будви, сваке суботе; *Црна Гора*, Монографија, Београд 1976, 235.

се боре против османске власти која их је још увијек сматрала својим поданицима. Због те чињенице односи са Османским царством, тј. са пашалуцима који су се граничили са Црном Гором, имали су судбински утицај на живот црногорских племена. Млетачка република је, такође, показивала извјесно интересовање за црногорски простор али, прилично политички ослабљена, ова некада моћна држава није битније могла утицати на судбину црногорских житеља. И поред присутности унутрашње кризе друштва, из вида не треба губити чињеницу да је то вријеме које је изњедрило једну крупну историјску личност – Петра I Петровића Његоша, прегаоца коме је пошло за руком да Црну Гору изведе на европску друштвено-политичку и дипломатску позорницу, због чега се и сматра утемељивачем нововјековне црногорске државности.

* * *

Црногорски пријесто по смрти Шћепана Малог, 1773. године, поново је остао упражњен. Борба појединих главара за преимућство изазвала је тешку кризу коју је за кратко покушао да контролише и искористи тадашњи гувернадур Јован Радоњић, коме је, уз старог и оронулог владику Саву Петровића, и пошло за руком да оствари извјестан утицај у Црној Гори.³

Након смрти митрополита Саве Петровића, марта 1781. године, који је, како се у народу вјеровало, умро у стотој години живота, сасвим разумљиво се поставило питање његовог наследника. У Црној Гори је већ у то вријеме било уобичајено да владике буду биране из куће Петровића, што су уосталом и тражили чланови овог братства. Међутим, и поред негодовања већине Црногораца за митрополита је именован Арсеније Пламенац, сестрић и коадјутор владике Саве. Нашавши се на мјесту свог ујака, митрополит Пламенац је наставио политичку оријентацију свог претходника, ослањајући се на Млетачку републику, у тим тренуцима без посједовања политичке и војничке моћи која би јој омогућила остваривање битнијих утицаја у Црној Гори. Прилично инфериоран, политички неискусан и без дара за вођство, Арсеније Пламенац је својим понашањем још више продубљивао кризу тадашњег црногорског друштва. Схвативши околности у којима се нашла Црна Гора, своју дјелатност започео је и Петар I Петровић Његош, синовац владике Саве Петровића, који је у звање архимандрита био произведен 1777. године. Њему у корист одвијале су се тадашње спољнополитичке прилике у окружењу и унутрашње у самој Црној Гори. Исцрпљен старошћу и болешћу, митрополит Арсеније се све више удаљавао од народних послова

³ Владимир Ћоровић, *Историја Срба*, други дио, Београд 1989, 263.

због чега су црногорски главари Иван Петровић, Мојсије Пламенац и Никола Ђурашковић јуна 1783. године упутили писмо карловачком митрополиту Мојсију Путнику којим су препоручили архимандрита Петра да га митрополит посвети за епископа Црне Горе, Горње Скендерије и Приморја.⁴ Свечани чин хиротонисања архимандрита Петра Петровића за владикау обављен је 13. октобра 1784. године у Краловцима. Одмах по завладичењу Петар I је кренуо у Русију.

* * *

Петнаестак година прије завладичења Петра I Петровића Његоша, Оногшт је (од 1767. године у османској администрацији званично Никшић), као средиште капетаније, био густо насељен те је његово становништво могло послужити за попуну стратегијски важних, а ријетко насељених области Османског царства на Балкану, али је и поред тога касаба представљала згодно прибојежиште и уточиште за муслиманско становништво из околних мјеста одакле се долазило и настављало даље.⁵ Становници Никшића су већ у то вријеме имали добре трговачке везе са Дубровчанима и другим трговцима из унутрашњости Балканског полуострва, што им је истовремено омогућавало да своје средиште развијају и у културном погледу.

Никшићки кадилук је током XVIII вијека заузимао простор од (X)Ацина моста на Зети до Требиња са Коријенићима, Дробњак до Превиша, Дуге до Ноздара и Грахово са дијелом Бањана.⁶ Поред муслиманског становништва Никшићки кадилук је у то вријеме имао око 1.400 хришћанских кућа, четири манастира (Дужи, Косијерево, Добрићево и Жупа) и 12 свештеника. Војни гарнизон смјештен у тврђави располагао је посадом од 900 војника и официра што је сматрано довољним бројем за контролу стања на подручју кадилука.⁷ Повремена одсуства војних снага Никшићке капетаније, које су упућиване на разна ратишта због честих сукоба Османског царства са другим државама, вјешто су користили они који су се намјеравали домоћи власти у капетанији. То је најчешће проузроковало мање или веће кризе локалне власти и доводило до извјесних промјена у њеној сфери. Недовољна одлучност и колебљивост никшићког капетана Бећира Мушовића, који је на том положају наслиједио свог брата Хамзу, и који је, према "Казивању старих Требје-

⁴ *Историја Црне Горе*, том 1, књ. 3, Титоград 1975. (у наредним напоменама ИЦГ, 1/3).

⁵ Богумил Храбак, *Никшић до почетка XIX вијека*, Београд 1997, 209.

⁶ Петар Шобајић, *Никшић-Оногшт*, Београд 1938. (репринт, Никшић 1995), 84.

⁷ Чедомир М. Лучић, *Херцеговина почетком XIX вијека на основу неких руских извјештаја*, Историјски записи, 1-2, Подгорица 1991, 110-114; Вељко Шакотић, *Никшић у Књажевци (Краљевци) Црној Гори*, Никшић 1996, 42.

шана”, био ”у владању слабији од Амзе”, битно је утицала на односе у самој капетанији. Те прилике стари Требјешани су окарактерисали као лоше, али и свједочењем да ”у време Бећирова владања још се могло коекако живети”.⁸ Сукоби између појединих капетанских породица и њихових присталица у Никшићкој капетанији, започети у првој половини XVIII вијека, настављени су и потрајали све до осамдесетих година XVIII вијека. У граду су вођени сукоби са крвавим епилозима. Послије убиства једног муслимана у оногешкој чаршији 1775. године и осуде за тај злочин, извршиоци дјела диздар Салих и Мустафа Даневић су се одметнули од власти. Диздар Салих се са својим људима затворио у тврђаву и топовима бомбардовао варош, од чега су порушене и оштећене многе куће и убијено 5-6 људи. Против диздара Салиха су услиједиле још двије тужбе оногешких муслимана, јер се он прикључио разбојницима, па је пљачкао, неправно кажњавао људе, глобио их и убијао. Без знања суда, диздар Салих је сакупио дио оногешке раје, повезао је у ланце, тукао и отјерао у тамницу која се налазила у тврђави. Његовој разбојничкој дружини припадали су: ђехаја Хаци Јахја, један ага који је био његов пријатељ, извјесни Зејнел, Хасан Корјенић, син капетана тврђаве Кључа, Хасан, неки Данило са синовима, а поменута дружина је прихватила сарадњу са разбојницима из Фочанске нахије. У никшићкој тврђави они су затекли 3.000 ока државне хране, коју су потрошили. Муслиманско становништво их је због учињеног зулума оптужило херцеговачком мутеселиму и мирмирану Џаферу Ченгићу, који је насилнике успио опколити у тврђави. Непосредно након тога Ченгић је био смијењен, а Никшићка капетанија је поново запала у стање насилништва и разбојништва. У том смислу карактеристичан је примјер из 1785. године када су Ибрахим Хајрић, Сулејман и Синан Пухаровић, без икаквог повода, отели 1.200 оваца, 130 јунади и 15 коња амалдару оногешке тврђаве, Хасану, која се налазила у једном засеоку близу Никшића, а уз то су Хасану биле спаљене и двије куће. Стање се није смирило ни послједије овог случаја, па се с правом може рећи да историју Никшића у XVIII вијеку у великој мјери карактеришу унутрашњи сукоби између истакнутијих породица и група за власт, увлачење сродника, чивчија, осталих грађана и војске у те сукобе, отказивање послушности пашама и везирима, зулуми и крвопролића.⁹

Прилично несређено стање у Никшићкој капетанији допринијело је да је са 1778. годином Никшић буде уплетен у дугогодишњу аферу од-

⁸ *Казивање старих Требјешана*, приредио Бранко Павићевић, Никшић 1973, 19.

⁹ Петар Шобајић, *Никшићки муслимани*, Цетиње и Црна Гора, Београд 1927, 168; ИЦГ, 1/3..., 557; Богумил Храбак, *Немирно стање у касабанама на сјеверу Црне Горе у доба кризе и насељавања Арбанаса (XVIII вијек)*, Историјски записи, 4, Титоград 1987, 78-79, 81; Богумил Храбак, *Никшић до почетка XIX вијека...*, 176, 244.

носа са скадарским везиром Махмуд-пашом Бушатлијом. Он је тежио стварању независне државе која би обухватала Босну и Херцеговину, Дубровачку републику, Млетачко приморје од Неретве до Спича, Стару Рашку, Косово и Метохију, Македонију са Солуном, цијелу Албанију, Епир и Тесалију. Истовремено, у самом Никшићу поново је дошло до крвопролића око капетанства. Већина становништва тада је била против капетана Бећира Мушовића, због чега су његови противници, ради уклањања са тог положаја, у помоћ позвали Куче и Пипере. Капетан Мушовић се за помоћ обратио требињском капетану Сабит-паши, који је према Никшићу пошао са 1.500 људи сакупљених у Стоцу, Невесињу, Рудинама и другим крајевима. У сукобу је одлучном борбом био одбијен од стране Куча и Пипера који су, стационирани у граду, по окончању сукоба одбили да из њега изађу.¹⁰ Ови догађаји су узнемирили сусједне поданике Млетачке републике, посебно Ришњане, који су затражили од провидура у Котору да им се достави храна, прах и олово, као резерва за случај напада. Да би смирио ситуацију у узбурканом Никшићу, према граду се са војском упутио и бег Зотовић из Спужа. Будући да је побуна избила на територији босанског везира, ови догађаји посебно њему нијесу ишли у прилог. Он је убрзо сазнао да је Порта обавијештена о овим догађајима посредством млетачког посланика у Цариграду, због чега је издао наређење спушком паши Ибрахиму Пармаковићу да хитно савлада Куче и Пипере који су запосјели никшићку тврђаву. Паша Пармаковић је досљедно извршио везирово наређење приморавши Куче и Пипере на предају.¹¹ Осјећајући да би се стање у капетанији могло поправити на боље, Бећир капетан Мушовић је препустио капетанско мјесто свом сину Осману, који је на тај положај дошао 1780. године.¹² То је управо и вријеме када је Петар I Петровић започињао своју политичку дјелатност. Према наводима "Казивања старих Требјешана", Осман капетан није био дорастао положају на коме је био, јер је као човјек "слабе памети и за владања сасвим неваљалиј", допустио да се у Никшићу и његовој околини поново појаве многе негативности које су онемогућавале успјешан развој града и цјелокупне капетаније и успостављање добрих односа међу становништвом какви су били за вријеме управљања капетанијом од стране Хамзе капетана Мушови-

¹⁰ Растислав В. Петровић, *Племя Кучи 1684-1796*, Београд 1981, 267; Ејуп Мушовић, *Мушовићи*, Историјски записи, 2, Титоград 1981, 100.

¹¹ Глигор Станојевић, *Црна Гора пред стварање државе*, Београд 1962, 47-49; Растислав В. Петровић, *Племя Кучи...*, 268.

¹² Историчар Хамдија Крешевљаковић наводи да је Бећир капетан Мушовић упутио једну молбу (аризу) Сарајлијама, 1786. године, из чега закључује да је он још увијек капетанство држао у својим рукама (Хамдија Крешевљаковић, *Капетаније у Босни и Херцеговини*, Сарајево 1954, 220).

ћа.¹³ Осман капетан Мушовић је дуго живио и управљао Никшићком капетанијом, све до 1830. године. Као и многи његови савременици и он је опјеван у многим епским пјесмама. Ако на уму имамо чињеницу да је Осман капетан од једних био оспораван, а од других хваљен, те да је био савременик Петра I Петровића и Махмуд-паше Бушатлије, двије крупне историјске личности које су на овим просторима обиљежиле прва крај XVIII, а друга прве три деценије XIX вијека, онда се мора запазити да је он у себи имао довољно прагматизма који му је омогућавао да капетанијом управља педесет година.

* * *

За вријеме док је владика Петар I боравио у Русији, бунтовни Махмуд-паша Бушатлија, који је отказао послушност и самој Порти, ковао је план о нападу на Црну Гору. Његови планови да загосподари Црном Гором били су познати и од раније. На Збору црногорских племена, одржаном маја 1782. године на Цетињу, *"ухваћена је вјера"* међу представницима племена да ће се све нахије сложено бранити од Махмуд-паше уз помоћ спушког капетана Ибрахима-паше Пармаковића, који је био у сукобу са Махмуд-пашом.¹⁴ Због заузетости сукобом са спушким капетаном Махмуд-паша је тада одложио напад на Црну Гору, али то није учинио и 1785. године већ је одлучно напао. Свој поход на Црну Гору паша је представљао као потребу кажњавања Црногораца због њихове *"издаје"* у сваком рату који је Османско царство водило са Русијом. Црногорци нијесу успјели да организују јачи отпор што је скадарском везиру омогућило да са својом војском лако продре до Цетиња и попали затечене куће и Цетињски манастир. Иако је Махмуд-паша очекивао војну помоћ, хришћанско и муслиманско становништво Никшића и његове околине није учествовало у нападу на Црну Гору јуна 1785. године. Војни успјех који је постигао Махмуд-паша омогућавао му је да настави са реализацијом планова које смо већ поменули, а то је пашина намјера да своју власт наметне подручју средње и јужне Албаније, чиме би од централне власти отргао знатан дио територије. То је и био разлог његовог поновног сукоба са Портом. Видјевши да је ситуација врло озбиљна, султан је крајем 1785. године издао хатишериф против Махмуд-паше наређујући беглер-бегу Румелије *"да ухапси побуњеног скадарског пашу и да га лично упути у Цариград"*.¹⁵ Исте године у Никшић је дошао нови

¹³ Казивање старих Требјешана..., 19.

¹⁴ Владан Ђорђевић, *Црна Гора и Аустрија у XVIII вијеку*, Београд 1912, 38-39; ИЦГ, 1/3..., 413.

¹⁵ ИЦГ, 1/3..., 426.

босански везир Ахмед-паша са 1.000 војника да би извршио концентрацију трупа против немирног скадарског паше.

Фебруара 1786. године црногорски владика Петар I се вратио из Русије. Тешко стање које је затекао у Црној Гори додатно је оптерећивала стално присутна опасност од новог удара Махмуд-паше Бушатлије, иако су Црногорци настојали да се у његовом сукобу са Портом држе по страни.

Како је Махмуд-паша намјеравао да под своју управу стави и Никшић, то је првих дана јуна 1786. године са 7.000-8.000 својих војника боравио у граду. Бушатлија је у Никшић ушао само са личним стварима и најужом пратњом, док је војску оставио изван града. Том приликом је у никшићку касабу позвао 150 Ровчана и са њима се сурово обрачунао, погубивши угледне главаре и племенике за које је сматрао да су коловође честих побуна против османске власти. Према неким тврдњама, никшићки диздар је тада убио и једног ровачког калуђера.¹⁶ Иако је имао намјеру, Бушатлија ипак није пошао из Никшића у логор босанске војске у Гацко него се 12. јуна вратио у Скадар.¹⁷ Јануара 1787. године босански везир Селим-паша је примио султанов ферман, према којем је требало да се обрачуна са свима онима који су се привољели Махмуд-паша, па је у Никшић упутио гласника са циљем да тамошње муслиманско становништво одвоји од Бушатлије, што му није успјело.¹⁸ Крајем јуна Никшићани и други муслимани из околине града су се, због сложености ситуације и страха за личну сигурност и имовину, склонили у оближња брда око града. Босански везир је почетком јула 1787. године покорио Пивљане, Дробњаке и Никшиће који су били на Бушатлијијиној страни и 30. јула ушао у Никшић. Захваљујући овим успјесима босанског везира у сукобу са Махмуд-пашом, војно средиште ратних сукоба је из Гацка премјештено у Никшић.¹⁹ Босански везир је био у Никшићу прије краја јула са свега 100 војника, док је преостали дио својих снага (10.000 људи) упутио према Спужу и Подгорици како би се на том сектору обрачунао са Махмуд-пашиним снагама.²⁰ Треба истаћи да босанске трупе нијесу доувкле сопствене топове, већ су их скинуле са никшићке тврђаве.

Средином 1787. године дошло је до рата између Аустрије и Русије на једној и Османског царства на другој страни. Желећи да ратна дејства прошири и на простор Црне Горе, Аустрија је у њу упутила свог

¹⁶ ИЦГ, 1/3..., 428; Жарко Шћепановић, *Кратка историја Црне Горе*, Подгорица 2002, 158.

¹⁷ Вук Винавер, *Црна Гора, Скадар и Дубровник крајем XVIII вијека*, Историјски записи, 1-2, Титоград 1956, 67.

¹⁸ Глигор Станојевић, *Црна Гора пред стварање државе...*, 95.

¹⁹ ИЦГ, 1/3..., 428-429; Богумил Храбак, *Никшић до почетка XIX вијека...*, 217-218.

²⁰ Глигор Станојевић, *Црна Гора пред стварање државе...*, 133; ИЦГ, 1/3..., 429.

изасланика, мајора Филипа Вукасовића, а Русија потпуковника Марка Ивелића. Обојица изасланика су позивали Црногорце у борбу против Османлија, обећавајући помоћ и једне и друге стране.²¹ На Порти су били свјесни да се ситуација свакодневно све више компликује. Да би придобила Махмут-пашу за рат против Аустрије и Русије, Порта је 1789. године опростила паши раније одметништво и "гријехе". Те године паша је, након краћег задржавања у Никшићу, пошао на подручје сјеверозападне Босне у рат против Аустрије. Руски изасланик Ивелић је био увјерен да ће се Требјешани, настањени недалеко од никшићке тврђаве, и овога пута одазвати позиву у борбу, па је 2. августа 1789. године послао свога синовца Петра Ивелића са граматом царице Катарине II и њеним захтјевом да Требјешани устану против Османлија, што су они са одушевљењем прихватили.²² Средином августа 1789. године, пред вече, одред Црногораца и Брђана јачине 2.000 људи, под заповједништвом гувернадур Јована Радоњића, покушао је да заузме Никшић. Приликом напада погинуло је 14 Црногораца и Брђана, 30 Никшићâ је рањено, док је 28 османских војника изгубило живот, али због добре припремљености османског гарнизона и ријешености за борбу, град ипак није заузет.²³ У овом нападу учешће су узели и Требјешани захтијевајући од гувернадур да се исте ноћи изврши јуриш на град. Гувернадур Радоњић је тражио од Требјешана да прије свитања зоре донесу "турску главу" која "поврг све заклетве, ваља да буде печатом њиове озбиљне жеље закрвити се с Турцима". Неколико Требјешана, на челу са Милованом Дипићем, су пришли Оногошту, сачекали чувеног јунака Омера Торину, ранили га и потом му одсјекли главу. Гувернадур се тиме увјерио у оданост Требјешана, али када су они дошли по завршетку задатка, већ је био свануо дан. Са жаљењем су увидјели да је изгубљено драгоцено вријеме, да је долазак у зору са посјеченом главом за њих, према њиховом вјеровању и обичајима, био лош знак, што их је одвратило од намјере да нападну никшићку тврђаву. Пошто нијесу могли савладати утврђени Никшић, устаници су се задовољили плачком коња, говеди и ситне стоке варошана. Приликом окршаја рањено је око 30 муслимана, од којих је десетак остало сакато, а на хришћанској страни су рањена 22 човјека.²⁴ Са османске стране у овом сукобу погинули су Мекић Бећир-ага, Ша(х)инагић Авди-ага, Алечко Бањаш и један Дрековић. Такође, том приликом је Ајкуна Брунчевић, сестра Хусеина Џидића, а жена

²¹ Владан Ђорђевић, *Црна Гора и Аустрија...*, 107-108.

²² Ђоко Д. Пејовић, *Црна Гора у доба Петра I и Петра II*, Београд 1981, 313-314.

²³ Глигор Станојевић, *Црна Гора пред стварање државе...*, 251-255; ИЦГ, 1/3..., 446; *Казивање старих Требјешана...*, 31-32.

²⁴ *Казивање старих Требјешана...*, 42.

никшићког кадије Брунчевића Мула-аге, скинула главу убијеног војводе Гргура са бедема града, опрала је и замолила варошке прваке да је дају варошкоме попу Раду Ђуку како би је саставио са тијелом и сахранио.²⁵ Никшићки муслимани који су се затворили у граду су били увјерени да у нападу, осим Црногораца, Брђана и Требјешана, учествују и знатне "московске снаге". Неуспјели напад Црногораца, Брђана и Требјешана на Никшић огорчио је османску војну посаду у граду која је свој бијес искалила на Требјешанима који су подржали овај напад. Требјешани су били приморани да због осветничких акција никшићке војне посаде и појединаца напусте свој завичај. Овај догађај је познат као "друга разура Требјесе". Напуштајући Никшић, Требјешани су (35 породица) прво одступили према Пјешивцима (села Стубица и Повија), након чега су прешли у Бјелопавлиће гдје су боравили око двије године. Након тога Требјешани су прешли да живе у Доњој Морачи, да би 1792. године одлучили да се населе у Горњој Морачи (село Љевишта), гдје су запосјели земљу аге Сејаније. Дио Требјешана се након 1804. године преселио из Горње Мораче у дробњачка села Струг, Сировац и Малинско, чиме је започело формирање ускочког племена. Озлојеђени због напуштања свога завичаја, Требјешани су још упорније наставили своју борбу против Османлија, па су им изненадним нападима наносили знатне губитке.²⁶ Потврду "друге разуре Требјесе" налазимо и у историографским радовима. По историчару Душану Вуксану, Ивелић је наговорио Требјешане да нападну Никшић, али пошто они нијесу имали довољно снага њима је владика Петар I послао у помоћ 2.000 Црногораца и Брђана, које је предводио гувернадур Јован Радоњић. У тренутку напада, мислећи да их нападају знатно бројније снаге, Никшићани су се затворили у граду. Видјевши да се ради о мањем броју снага нападача, градска војна посада је 18. августа 1789. године изашла из града и сукобила се са противничким снагама. У овом сукобу Требјешани и њихови помагачи су били принуђени да се повуку. Знајући из горког искуства да не смију чекати освету, Требјешани су се по други пут одлучили да напусте своја огњишта. Овај неуспјех Требјешани су приписали Ивелићу, јер он и није учествовао у овом нападу, већ је боравио у Рисну користећи прилику за лично богаћење путем трговине.²⁷

²⁵ *Казивање старих Требјешана...*, 34, (видјети напомену испод основног текста).

²⁶ Опширније: Јагош Јовановић, *Везе Црне Горе са Русијом од друге половине XVI вијека до данас*, Историјски записи, 3-4, Цетиње 1948, 255; Душан Д. Вуксан, *Петар I Петровић и његово доба*, Цетиње 1951, 55; *Казивање старих Требјешана...*, 41 и даље; Жарко Шћепановић, *Средње Полимље и Потарје*, Београд 1979, 169; Вељко Шакоћић, *Никшић (Оногост) у отпорима и борбама 1597-1877*, Никшић 1983, 113-116, 129; Димитрије Милаковић, *Историја Црне Горе*, преснимљено издање, Крагујевац 1995, 155-156.

²⁷ Душан Д. Вуксан, *Црна Гора у 1804. години*, Записи, књ. XXII, Цетиње 1939, 201.

Послије насељавања у Горњој Морачи, Требјешани су наставили четовање нападајући катуне и торине никшићких муслимана, као и караване који су пролазили преко Дробњака и кроз кланац Дугу. Након *"друге разуре Требјесе"* до првог сукоба између Требјешана и никшићких муслимана дошло је у планини Буковици крајем 1790. године, гдје је погинуо Ахмет Авић, док су рањени Ошљар-хоџа, Кадрија Луковац и један Биједић. Требјешани су при нападу заплијенили 40, а убили више од 100 волова који су били власништво Сукића. Мало иза тога, на велики четвртак 1790. године, Требјешани су у Дуги дочекали никшићке трговце који су ишли у Гацко и том приликом убили Суља (Х)Оџића, Суља Бакала и Муја Бибића, а ранили Рамадан-агу Џулуповића и још неколицину. У Утесу планини убили су пашу Бијелића из Коријенића (врло је могуће да се ради о бегу, а не паши – прим. – аутор), који је ишао у Гацко због трговине. На Тројичин дан убијен је Мејо Џулуповић у Сливљу (дио Никшићког поља), а његова глава и оружје отпремљени су владици Петру I на Цетиње. У Штирном Долу, на Лучиндан, Требјешани су напали колибе Љуца и од заплијењеног шићара послали једног коња владици Петру I на поклон који је био власништво Хаџи Муша Љуце. На Кустуриној главици 1791. године Требјешани су убили три грађанина Никшића и заплијенили стоку Салка Љухара. Нешто касније нападнута су имања Прекића и Љухара и заплијењена њихова стока. Колико су стокe имали поједини Оногоштани показује примјер никшићког капетана Осман-бега Мушовића коме су Требјешани под планином Боровником заплијенили 4.000 коња, говеди, оваца и коза. У планини Дуги убијени су од стране Требјешана и Ибро Хајровић, његов синовац Хусица Хајровић, као и Бајро Јагдић.²⁸

Приликом повратка са фронта из сјевероисточне Босне, Махмуд-паша Бушатлија је јануара 1790. године био блокиран у Никшићу. Узалудно је том приликом нудио градским првацима 20 кеса дуката да ослободе пролазе и кланце како би се са војском вратио у Скадар. Да би невоља била већа, паша и његове снаге нијесу могли искористити ни заобилазни пут, јер је њега блокирао Мехмед Беговић, пашин непријатељ. Париски лист *"Le moniteur"* је 2. јануара 1790. године јавио да су Црногорци спријечили паши пролаз преко Никшића, услед чега се морао вратити у Скадар.²⁹

Ни након завршетка рата Аустрије и Русије против Османског царства 1787-1791. године, Бушатлија није одустајао од својих намјера. Тога је био свјестан и црногорски владика Петар I па је Црногорце при-

²⁸ *Казивање старих Требјешана...*, 41, 42, 43.

²⁹ Андрија Лаиновић, *Француска штампа о Махмуд паши и Црној Гори с краја XVIII вијека*, Историјски записи, 1-2, Титоград 1955, 240; Богумил Храбак, *Никшић до почетка XIX вијека...*, 180, 220.

премао за одлучан сукоб са Махмуд-пашом. У боју на Мартинићима, јула 1796. године, Црногорци су извојевали прву велику побједу у XVIII вијеку и то над снагама скадарског везира. Војне снаге ангажоване из Никшићке капетаније налазиле су се у трећој ”дивизији”, која је била постављена против четвртог црногорског одреда. ”Дивизијом” су заповиједали Осман-паша Мушовић из Никшића, никшићки капетан Селим и колашински капетан Мурат.³⁰ Послије првог судара владика Петар I Петровић писао је Луки Пуцићу, дубровачком сенатору и грофу од Загорја, да је Махмуд-паша са снагама које су му дошле из Никшића и Колашина образовао логор у Сливљу (између Никшића и Острога), а да су команду над логором имали капетан из Никшића и капетан из Колашина.

Послије пораза на Мартинићима Махмуд-паша је брзо припремио нови напад на Црногорце. Пред одлучујућу битку, која се одиграла на Крусима 22. септембра 1796, у Сливљу (јужни дио Никшићког поља) се налазило 2.000 османских војника док је на супротној страни стајало 400 Црногораца.³¹ У самом боју на Крусима, који се водио од осам и по часова ујутро до увече, учествовало је 23.000 Махмудових војника и 6.950 Црногораца. Османска војска је била поражена, а на бојном пољу остао је мртав сам Махмуд-паша Бушатлија. Побједе на Мартинићима и Крусима имале су великог одјека, значајне зато што су биле извојеване заједничком борбом Црногораца и Брђана и што њима је практично било остварено уједињење Бјелопавлића и Пипера са Црном Гором.

* * *

Годину дана након црногорских побједа на Мартинићима и Крусима, Наполеону Бонапарти је пошло за руком да освоји Млетачку републику у чијем је саставу, до тада, била и Бока Которска. Одлукама мира склопљеног у Кампоформију 1797. године Бока је припала Аустрији. Сматрајући Боку Которску природним дијелом Црне Горе, владика Петар I је по паду Млетачке републике у својој спољнополитичкој оријентацији тежио да је прикључи Црној Гори, којој би тиме обезбиједио територијално проширење и излазак на море. Са тим жељама Црна Гора је била увучена у вртлог значајних међународних догађаја којима ће црногорски владика бити приморан да посвети велику пажњу.

³⁰ Владан Ђорђевић, *Црна Гора и Аустрија у XVIII вијеку...*, 128. Основано се може претпоставити да је Осман-бег Мушовић у овом боју са чином паше, у бици учествовао као главни командант својих капетанијских снага, док је, вјероватно, поменути капетан Селим у данима мира у Никшићу обављао дужност диздара никшићке тврђаве.

³¹ Владан Ђорђевић, *Црна Гора и Аустрија у XVIII вијеку...*, 133; ИЦГ, 1/3..., 451; Бранко Павићевић, *Нови подаци о биткама на Мартинићима и Крусима*, Историјски записи, 1-4, Подгорица 1992, 160, 207.

* * *

Осећајући шта значи заједништво у борби против непријатеља, а охрабрени иницијативама владике Петра I, припадници црногорских и брдских племена су после битака на Мартинићима и Крусима испољавали отворенију спремност за борбу против снага спушког и никшићког капетана, настојећи да у тим борбама што је могуће више прошире територију свога племена. Тако су Пипери 1799. године преотели богата пасишта планине Лукавице никшићким посједницима муслиманске конфесије под вођством Савића Радојева Божовића, сердара и војводе пиперског.³² Након ових догађаја за извјесно вријеме наступио је мир у односима између црногорско-брдских племена на једној и војних снага Никшићке капетаније на другој страни. Након непријатељстава на бојном пољу, односи између никшићких муслимана и црногорско-брдских племена су се одвијали у границама међусобног уважавања и толеранције. Комуникације разних врста нијесу прекидане. Никшићки муслимани су се, примјера ради, 12. јуна 1799. године обратили писмом владици Петру I. Писмо су отпремиле никшићке аге на челу са Мехмед-агом Мушовићем, братом Османа капетана Мушовића, а уз сагласност осталих никшићких првака: *”Од нас Мехмед-аге Мушовића, брата Осман-капетана, и осталијех агах и свега кулука града Оногошта, нашем пријатељу и коницији Петру Петровићу, владики црногорском, пријатељски поздрав...”*. У писму се даље упућују молбе владици Петру I да утиче на Брђане како не би нападали чобане – хришћане, *”да им неби какву пакост сиромасима учинили”*, који су били чифчије Мушовића на планини Лоли, као и молба да *”свако с миром поштено тргује”*.³³ Посједи Мушовића са чифчијама се помињу и на подручју Голије код Никшића и у никшићкој Жупи. У Бијелим Рудинама, југозападно од Никшића, Мушовићи и друге никшићке породице имали су своје пашњаке, што је забиљежио и Његош у *”Горском вијенцу”* гдје се каже:

”Што збораше Хамза и Никшићи?
Шћаше ли им мила вјера бити
Да издижу мирно у Рудине...”³⁴

³² Јован Ердељановић, *Постанак племена Пипера*, Београд 1911, 304; ИЦГ, 1/3..., 70; Ђоко Д. Пејовић, *Црна Гора у доба Петра I и Петра II...*, 139.

³³ Душан Д. Вуксан, *Црна Гора и погранични Турци*, Записи, књ. XIII, Цетиње 1935, 35-36; Петар Шобајић, *Никшић-Оногошт...*, 48-49; Ејуп Мушовић, *Мушовићи...*, 92; Бранко Павићевић, *Петар I Петровић Његош*, Подгорица 1997, 200.

³⁴ *Колашин*, 1981, 84; Марко Вујачић, *Знаменити црногорски јунаци*, Цетиње 1951, 166-167; Петар Петровић Његош, *Горски вијенац*, Београд 1978, 22.

Настојећи да одржи добросусједске односе са околним муслиманским првацима и становништвом и у том смислу што више развије и продуби међусобну кореспонденцију, јуна 1800. године, владика Петар I је писао Сулејман-паши Реџепашаићу поводом одликовања које је паша добио од султана Селима III. У свом обраћању Сулејман-паши црногорски владика каже: *"Од нас Петра Петровића, владике црногорскога и кавалера росијскога, избраному и узвишеному и велечувеному и свијетлому господину Сулејман-паши Реџепашаићу мило и драго пријатељско поздрављење.... Ја желим, да ти господство буде срећно и честито и дуговјечно, толико свећер више и славније, колико ти сиротиња и права раја моли више Бога за здравље. Мене ће пак особито мила бити честитост, слава и поштење и свако твоје добро мило и драго, будући си Ерцеговац, јербо и моји стари јесу из Ерцеговине испод Његоша у Црну Гору дошли, и тако, дакле, мој предраги пријатељу, ми смо по страни вилајетлије, или јединоземци".* У писму владика помиње и убиство сина попа Кочевећа и малтретирање неких Црногораца од стране Никшићана, па каже: *"Бићеш, мислим, разумио како Оногошитани посјекоше сина попа Кочевећа пак крију и премећу на Црногорце, да зарате Грахово с Црном Гором... Писао сам толика пута књиге и послао у Оногошит, како су наши честити цари у мир и у слогу, тако да и ми на комишлук мирно живимо, али они заповиједи честитога цара не слушају...".* Писмо се завршава пријатељским поздравима: *"...желим да ми будеш у поштењу и милости царској здраво, мирно и весело, мој драги пријатељу".*³⁵

Исте године Петар I се писмом обратио и капетану Осману Мушовићу, тражећи од њега да води рачуна о добросусједским односима: *"...немоте силом и војском... на комишлуку како Бог заповиједи... угодно обама царима, без рати... народне. Ако ... мислите, кажите ми без поговора, да знадем..."*³⁶ Петар I у писму предлаже капетану Мушовићу да утиче на побољшање односа међу Граховљанима и Бањанима, с једне, и Корјенићима, с друге стране.³⁷

У временима када није било сукобљавања и муслимани и хришћани Никшића и околине су се враћали уобичајеним животним навикама. По етнографу Максиму Шобајићу, они су се једино разликовали по томе што се *"...хришћани крсте а мухамеданци клањају. Друго им је све зајед-*

³⁵ Душан Д. Вуксан, *Црна Гора и погранични Турци*, Записи, књ. XII..., 36-37; Јевто М. Миловић, *Петар I Петровић Његош – писма и друга документа*, грађа, књ. 1 (1780-1820), Титоград 1987, 146-147; Бранко Павићевић, *Петар I Петровић...*, 200.

³⁶ Душан Д. Вуксан, *Црна Гора и погранични Турци*, Записи, књ. XIII..., 39; Јевто М. Миловић, *Петар I Петровић Његош – писма и друга документа*, грађа, књ. 1..., 157.

³⁷ Душан Д. Вуксан, *Црна Гора и погранични Турци*, Записи, књ. XIII..., 36; Бранко Павићевић, *Петар I Петровић...*, 200.

ничко, како језик, тако и обичаји....Једни другима полазе о годетима: о Божићу и Крсном имену, о Бајраму, о свадбама и другим весељима, као и на жалостима". Што се тиче сујевјерја, били су сујевјерни подједнако и муслимани и хришћани, јер су вјеровали у чудеса, у духове, у ђаволе, у вјештице, у чини, у гатаре и записе хоџине и попове, у свеце и молитве, у судбину итд. "Светом Василију у Острогу иду и моле се и Мухамедовци као и Хришћани, а многи су му завјетни, као хаџи Алија Веризовић сваке је године прилагао обилат свој завјетни дар Св. Василију Острошком".³⁸ Толерантне и добре међусобне конфесионалне и уопште људске односе кварили су планови великих сила у које су неминовно увлачени Османско царство и Црна Гора.

* * *

Прве године XIX вијека у односима између Петра I и власти Никшићке капетаније протекле су у знаку сређивања унутрашњих проблема који су били присутни и на једној и на другој страни. Током 1802. и 1803. године владала је велика суша на подручју старе подловћенске Црне Горе и у њеном сусједству што је проузроковало глад, тако да су ока жита и ока соли коштале по 15-20 пара, што је изгледа била врло висока цијена.³⁹

Продубљивање политичке и економске кризе у Османском царству почетком XIX вијека снажно се рефлектовало и на ситуацију у Никшићу. Јака муслиманска братства из града и околине су своје спорове и сукобе, који су првјенствено имали економско-социјалну позадину, рјешавала оружаним путем, нападајући, убијајући и пљачкајући насеља противничке стране. То је појединце приморавало да траже сигурније уточиште. Према наводима једне посланице Петра I, с краја новембра 1803. године, неколико муслиманских породица из Жупе Никшићке је прешло на територију Црне Горе. У тој посланици Петра I се каже: "... не само Бјелопавлићи и Пјешивици приступише к нама и суд прихватише, него и сваки хришћанин од Ерцеговине управ до ријеке Таре једва и дочекаше да к нама дођу; такође и Турци, који стоје у Жупу Нишицку".⁴⁰ Одметнута братства се нијесу покоравала ни мјесним властима, а да ситуација буде гора "муслиманска племена у казама Никшић и Колашин

³⁸ Максим М. Шобајић, *Мухамеданизам херцеговачки - карактеристика потурица* (репринт), Алманах, 7-8, Подгорица 1999, 216, 217.

³⁹ Ђоко Д. Пејовић, *Црна Гора у доба Петра I и Петра II...*, 188.

⁴⁰ Петар I Петровић Његош, *Посланице Црногорцима, Брђанима и Приморцима*, предговор митрополит црногорски Гаврило, приредио Душан Д. Вуксан, Цетиње 1935, 43-44; Петар I Петровић, *Фреске на камену*, избор, предговор, коментари Чедо Вуковић, Титоград 1965, 75-76; Ђоко Д. Пејовић, *Црна Гора у доба Петра I и Петра II...*, 141.

живе у међусобним сукобима, не слушају ни шеријат, ни закон, ни пашу, ни капетана, ни забита, па чак ни султана”. На удару њихових сукоба налазили су се и властима лојални житељи никшићке касабе и тврђаве. Непријатељства и сукоби су у току 1804/1805. године довели Никшићку капетанију у тешку ситуацију јер *”мир и сигурност били су у њој потпуно нестали”*. Као доказ лошег стања може послужити и изјава једног првака завађених *”племена”* дата пред кадијом у Никшићу. У изјави се каже: *”Да је сваком познато да међу њима владају непријатељства и размирице, проузроковане свађама, убиствима, пљачком, отимачином, уништавањем имовине и другим злочинима”*.⁴¹ До смиревања ситуације у Никшићу, међусобног измирења сукобљених братстава, као и измирења са представницима локалне власти, дошло је тек под утицајем догађаја који су уследили избијањем Првог српског устанка 1804. године. Овдје, свакако, треба нагласити и чињеницу да је однос централне власти према капетанијама и капетанима био промјењљив, што је имало великог одраза на понашање капетана у разним ситуацијама. Наиме, у случајевима када би границе Царства биле угрожене, централна власт је пред пријетећим ситуацијама знала толерисати и попуштати појединим капетанима, док је у вријеме мира ствар изгледала сасвим другачије. Тада су појачавани контрола и надзор над дјелатношћу капетана, што је њима и те како сметало. Овакво понашање централне власти одлично је запазио и историчар Халил Иналцик који о томе закључује: *”Држава се према капетанима понашала као да су они њене слуге, кажњавајући их понекада за самовољно убирање дажбина, али то није било профитерство, већ потреба коју су морали капетани водити”*.⁴²

Покретање Првог српског устанка, као догађаја од великог значаја за размах ослободилачке борбе на Балкану, одразило се и на политичка схватања црногорско-брдског владара, а тиме и на односе са његовим сусједима, у првом реду са Никшићком капетанијом која је представљала тврди бедем и одолијевала многим акцијама црногорско-брдских и херцеговачких племена. Са борбама започетим 1804. године уследила су нова искушења за Црногорце и становнике Никшићке капетаније. Наиме, крајем јануара 1804. године Дробњаци су оштро протествовали против непоштовања договора и обичајних норми, које су владале од раније, од стране локалних ајана, жалећи се највише на Заим-бега и Авди Љуцу, угледне никшићке прваке, који су, изгледа, и раније били склони сличном понашању. За ове протесте Дробњака убрзо је сазнао и владика Петар I, па се и он обратио Смаил-паши, везирском већилу, и

⁴¹ Ахмед С. Аличич, *Устанак у Дробњацима 1805. године*, Годишњак друштва историчара БиХ, књ. XIX, Сарајево 1973, 49.

⁴² Халил Иналцик, *Османско Царство*, Београд 1974, 219.

никшићком капетану Осману Мушовићу, како би покушали да стање заједнички доведу у ред. Владика се том приликом чудно како може бити такво понашање никшићких грађана из разлога што су у том тренутку владари Русије и Османског царства били успоставили мир и пријатељство.⁴³ На владичине протесте редовно је одговарао капетан Осман Мушовић, писмено се обавезујући да ће поменути царски савез поштовати колико је у његовој моћи, али је истовремено оптуживао житеље брдских племена тврдећи да им је више стало до кавге него до мира.⁴⁴

Како Русија почетком XIX вијека није жељела сукоб са Османским царством то је од владике Петра I захтијевала да утиче на становништво Црне Горе, Брда и Херцеговине да остане мирно, јер је миром у Пожуну (Братислава – 26. децембра 1805), Русија пристала да Бока Которска припадне Француској. Истина, како Русији није одговарало да Француска заузме Боку Которску, то је руски двор марта 1805. године послао у Црну Гору свог изасланика Стефана Андрејевича Санковског. Под његовим утицајем црногорско-руске снаге су присиле Аустрију да им преда Боку 1806. године. Исте године у децембру Порта је објавила рат Русији по наговору Наполеона Бонапарте, па су се прилике у Боки значајно промијениле. Пошто Црногорци и Руси (Црногорци – 5.000 људи; Руси – 2.500 људи) нијесу могли преотети Дубровник од Француза, одлучили су се на борбу против Османлија, па је убрзо дошло до јаких сукоба на седамнаест мјеста у Херцеговини на потезу од Требиња до Фоче. Главни циљ црногорско-руске војске био је заузимање Никшића и Клобука.⁴⁵ Неуспјели напад црногорско-руских снага на Дубровник је послужио француском маршалу Мармону, војном заповједнику Далмације, да се писменим путем обрати никшићком капетану Осман-бегу Мушовићу. У писаној поруци маршала Мармона бегу Мушовићу је стајало: *"Ми смо и ви заједно и доћи ће велика армата и за мало неће бити ниједнога Мошковита у ниједном мјесту турском. Наш император Наполеон налази се у Варшавију, околу четрдесет дана то је било отад смо имали ове гласе, и сад мислим да ће бити у конфине (границе) од Мошковије земље са свом његовом великом арматом шесет тисућа. Ваља ми од наше стране да ставимо сву војску да понесемо валу нашим царима"*.⁴⁶

Муслиманско становништво Никшића је зближила и њихове одnose поправила пријетећа ситуација у околним племенима, а нарочито

⁴³ Бранко Павићевић, *Петар I Петровић...*, 256.

⁴⁴ Бранко Павићевић, *Петар I Петровић...*, 257.

⁴⁵ Хамдија Капићић, *Прилози за историју босанских градова под турском управом*, Оријентални институт, Сарајево 1959, 267; Ђоко Д. Пејовић, *Црна Гора у доба Петра I и Петра II...*, 358.

⁴⁶ Петар И. Поповић, *Црна Гора у доба Петра I и Петра II*, Београд 1951, 69-70; Душан Вуксан, *Петар I Петровић Његош и његово доба*, Цетиње 1951, 152-154, 158-160.

када су се 1805. године Дробњаџи прихватили оружја.⁴⁷ Користећи заштрену ситуацију и Жупљани су предузели акције сличне Дробњаџима. Предводили су их кнез Дако Јовановић и Илија Милутинов Бојовић. У договору са острошким игуманом Петронијем Дамјановићем и бјелопавлићким главарима, Жупљани су напали Феризовиће који су деценијама живјели у Миољем Пољу на мјесту Тиквеш, гдје су имали своје куле и имања. Преваром су их истиснули са тог подручја и они су били принуђени да се повуку у Никшић.⁴⁸ Изгледа да су Жупљанима, Бјелопавлићима, Пиперима и Пјешивцима у овим акцијама против Феризовића помагали и Арбанаси настањени у Никшићу. То се види из писма Петра I, упућеног са Брчела, 25. марта 1805. године, Бјелопавлићима, Пиперима и Пјешивцима у коме им владика упућује оштар пријекор због *"сдруживања с никшићкијем Арбанасима"*. У поменутом писму се каже: *"Разумјели смо, што сте учинили од Везировића (мисли се на Феризовиће – аутор) и како сте се сдружили с никшићкијема Арбанасима и остао сам жестоко увријеђен, будући су то ствари супротне високославноме мојему покровитељу, Великому Александру императору и самодршцу всеросијском. Ја сам писао толико књига на различита мјеста, такођер и вашему игуману Петронију, да би он совјетова вас и научио, да стојите с миром и да се прођете од јединства с Арбанасима... ево дакле видим, да су сва моја... и моје науке остале без користи... мојега и свијех главара црногорскијех... и прогнали Везировиће... знате да ни ја, ни ово правитељство, нити црногорски народ на ове ствари с вама пристати нећемо, али хоћемо да чисто знамо, ко је человођа пред том*

⁴⁷ Ахмед С. Аличич, *Устанак у Дробњаџима 1805...*, 50.

⁴⁸ Петар Шобајић, *Никшић-Оногит...*, 70. Народно предање везано за овај догађај каже да је Феризовића тада било *"100 душа"*, а међу њима и 11 жупских одива, удатих и исламизираних. Исламизирани Феризовићи су били јак ослонац муслиманском становништву Никшића, због чега их је требало некако уклонити из Жупе. Постојала је чак и опасност да би им у евентуалном сукобу и православни рођаци могли пружити отпор. Међутим, Феризовићи су из Жупе уклоњени на врло специфичан начин. Наиме, један Феризовић је имао обољелог сина кога је безуспјешно покушавао да излијечи. У својим напорима стигао је и до манастира Острога гдје се упознао са старјешиним манастира Петронијем Дамјановићем, са којим се и побратимио. Користећи ово пријатељство, Дамјановић се договорио са Жупљанима да на врхове планина које су окруживале Жупу изведе Бјелопавлиће и Пјешивце, који су наложили ватре, па је изгледало да је Жупу опколила бројна војска. Једног од својих повјерљивих људи Дамјановић је упутио своје побратиму Феризовићу, који им је саопштио да им се спрема удар *"Мошковита"*. Феризовићима је предложено да одмах напусте Миоље Поље и да пређу у Никшић и да у ту сврху не иду путем кроз Сутјеску гдје их може очекивати руска засједа, већ путем преко Заграда и Облатна. Феризовићи су повјеровали у ову причу и преко ноћи напустили Миоље Поље и прешли у Никшић. Бјелопавлићи и Пјешивци су заједно са Жупљанима упали на њихова имања, попалили им куће и опљачкали затечену имовину.

војском био, ко је војску купио и ко је јединство с Арбанасима чинио и за које узроке, јербо очито видимо да то не може народу херцеговачкому него велико зло и несрећу донијет...”. На самом крају писма владика још једном изражава своју срдитост због догађаја који су се збили у Никшићској капетанији.⁴⁹

До првог сукоба између османских снага и побуњених Дробњака дошло је у селу Петњици марта 1805. године када су Дробњаци уз помоћ 150 Пивљана и Морачана напали заима овог краја Селим-бега Хадибеговића и његову пратњу приликом сакупљања цизије (пореза). Захваљујући војној помоћи из Никшића, Селим-бег је, након тродневне борбе, успио да се спаси. Неколико мјесеци касније Дробњаци су се поново сукобили са османском војском, коју је у Дробњак, ради прикупљања ванредног пореза – конак акче, упутио пљеваљски мутеселим Синан-паша Сијерчић. Порезнике је предводио извјесни Коча Ахмед спахија, а са њим су били његов пратилац Мустафа и херцеговачки владика Јеремија. Дробњаци су одбили да дају харач, а у томе су их подржали припадници сусједних племена. Тако удружени, Дробњаци су са осталима прешли преко Таре и почели са нападима на села око Таслице (Пљеваља). Као вођа овог напада помиње се Мушо каурин, који је изгледа припадао Кучима пребјеглим у Никшић. Када су устаничке акције учестале и почеле да захватају шире подручје, босански валија Мустафа-паша је по наређењу Порте почео да припрема војни поход на Дробњаке. Упоредо са овим припремама босански валија је преко пљеваљског мутеселима Синан-паше Сијерчића, покушавао да устанике мирним путем приволи на покорност. Због истих ствари и Петар I се са Цетиња, 30. септембра 1805. године, обратио паши Сијерчићу писмом у коме му наводи примјере бахатог понашања локалних османских феудалаца према хришћанском становништву. Истовремено, владика моли пашу Сијерчића да спријечи такве поступке јер то *”цареву рају разгони”*. У писму се, даље, каже: *”Сад, дакле, то стоји у вољу реченога Смаил-паше и у твоју с осталијема заповиједницима от Херцеговине да испуните заповијед својега законитога цара, и да по вашем благоразумију кроткијем начином жалосну рају под одбрану правосудија приведете у мирно биће. Ово ви, како пријател, пишем, који љубим суседски мир и тишину и желим да у садашња времена када су наши цари у пријатељство садружени не буде, колико на једну, толико и на другу страну...”*⁵⁰ Пошто прваци племена Дробњака нијесу хтјели прихватити позиве Мустафа-паше за

⁴⁹ Јевто М. Миловић, *Петар I Петровић Његош – писма и друга документа*, књ. 1..., 205.

⁵⁰ Јевто М. Миловић, *Петар I Петровић Његош – писма и друга документа*, књ. 1..., 215-216.

измирење, он је био приморан да 14. октобра 1805. године одреди Сулејман-пашу Скопљака да прикупи војску од око 5.000 људи, угуши побуну у Дробњацима и успостави ред. Мустафа-паша је Сулејман-паши Скопљаку савјетовао да и сам прије примјене оружаних мјера покуша путем преговора успоставити ред на подручју Дробњака.⁵¹

* * *

Када су локалне власти у Никшићу постале немоћне да заведу ред и обезбиједи личну и имовинску сигурност грађана, Мустафа-паша је одредио капици-башу, Али Риза-бега да се упозна са ситуацијом у Никшићу и да њему поднесе извјештај. Капици-баша је поступио по наређењу и по свом доласку се увјерио у постојање хаотичног стања. На учестале тужбе немоћне локалне власти, а у договору са Портом, босански валија Мустафа-паша је упутио Исмаил-пашу са јаком војском да умири побуњена племена. Суочени са војном пријетњом, представници муслиманских племена, пред Исмаил-пашом и заповједником никшићке тврђаве, свечано су се обавезали 3. октобра 1805. године да ће се покорити законима и органима власти. На овом скупу прваци братстава су се обавезали да ће казнити прекршитеље споразума и да ће за сваког ко буде починио убиство слиједити смртна казна, а за евентуалне пљачке и нереди починиоци ће бити кажњени. Након споразума и измирења кадија Новог је написао хуцет (писмену исправу доказне моћи), коју су потписали представници муслиманских братстава. У уводном дијелу хуцета се каже: *"На скупу у шеријатском суду што га је сазвао Исмаил-паша који је бујурудијом (наредбом) босанског везира Мустафа-паше одређен да одстрани нереди и спријечи кавге, убиства, непријатељства, спорове, неслоге, објеђивања, смутње и разарања, који су владали међу становницима и племенима тврђаве и касаве Оногишта, били су присутни прваци племена и то: прваци Херцеговаца: Али-ага, Муртеза-ага, Мехмед-ага, диздар Ахмед-ага, Ибрахим-ага, Хаџи-Мурат, Мула Хусеин Хајровић, Назиф Осман-ефенди, Мустафа Биједић, Омер њехаја, Ихтијаревић и Осман Фериз; Од Груда: Садик-ефенди-Јахјаефендић, Шабан-њехаја, Хаџи Осман, Салих-ага, Хаџи Мустафа, Бећир Јукла, Фазлија алемдар (заставник) и Дервиш Ђубела; затим прваци Куча: Осман-ага, Абди буљукбаша, Џиде, Тахир Љуца, Салих Љухар, Дуро Бајровић, Алија Барака и Абдулах Мустафагић; затим представници Пипера: Хаџи Мехо, Мула Омер, Алија Сеферовић њехаја и Хаџи-синовић (?) Муртеза; затим Подгоричани: Хусеин хоџа, Алија њехаја, Хаџи Омер и Ибрахим Дервишевић; прваци Климената: Јахја алемдар,*

⁵¹ Ахмед С. Аличић, *Устанак у Дробњацима 1805...*, 56-65.

Хаџи Алија Сука, Јашар и Хусеин Гиџа; од Црновршана: Мустафа буљукбаша, Синан одабаша и Мехмед Ђеране”, као и други из наведених племена и породица који су дошли и дали изјаву пред судом. Свједоци на суду били су: *”Абдулкерим, миралај Босне; Алија, миралај Херцеговине; Дервиш-бег Ченгић; Сулејман-бег Поплата; Дервиш-бег Миројевић; Мехмед-бег Горажданин; ђатиб Али-бег Љубовић; Ахмед-бег Шахинпаша; Абди-бег Турханбеговић; Хаџи Мустафа-бег Хаџимехмедбеговић; Мустафа-бег Чобовић (?) и други”*.⁵²

Други докуменат, махзар (представка), у коме извјештавају босанског валију да су *”...нестале све размирице међу њима...”*, упутили су 9. октобра 1805. године, припадници посаде тврђаве Никшић и други угледни грађани. Међу потписницима су: *”Осман-бег Мушовић - капетан града; Мехмед, азап II (стражар у тврђави) Хафиз, Осман Хаџи-Муса; Ахмед, мустахафиз (члан сталне посаде), Осман, азап III, Алија, азап III, Ибрахим, азап III, Мехмед, нови азап, Хусеин Хајровић, Хаџи Осман Ушваровић, Хасан, азап II, Хаџи Мурат Турковић, Мустафа Биједић, Јусуф Фериз, Осман Феризовић, Х. Мехмед, Хаџирамовић, Омер Окичевић, Хамза Хрустемовић, Алија, ђехаја, Сеферовић, Муртеза Хаџи Миновић, Мехмед Дураковић, Шабан Марушевић, Мустафа Беширевић, Абдија Љуџа, буљукбаша, Хусеин Џинда, буљукбаша, Тахир Љуџа, Зулфикар Љуџа, Салих, ђехаја Ливар, Дуро Петровић, Абдулах Кућевић, Муса Звргљеновић, Шабан Ђутовић, ђехаја, Хаџисмаиловић Х. Осман, Хаџидервишевић Х. Осман, Алија, ђехаја (... нечитко), Дервиш Ђубелић, Бећир Луковић (Букабовић) (?), Х. Алија Сука, Јахја Сука, алемдар, Јашар Климент, Мустафа Црновршанин Субашић, Шабан Црновршанин, одабаша, Меша Ђеранић, Х. Омер, Хусеин Гиџе, буљукбаша, Исмаил Беширевић, Омер, алемдар, Хасан, алемдар, Алија Ибрахимовић, ђехаја, Агош Х. Сулејман, Садик Мустафа Јахјаефендић, Хакики Мустафа Салихефендић, Осман, имам у никшићкој џамији и Хусеин имам у Царевој џамији”*.⁵³

Муслимански прваци Никшића су 11. октобра 1805. године у истом шеријатском суду потписали и други хуџет којим су се обавезали да *”...њихова племена ни поједници неће насртати на хришћанску рају под условом да она буде мирна, покорна и да испуњава своје рајинске обавезе”*. Хуџет су потписали: *”Осман-бег Мушовић, капетан града и аге града: Али-ага, Осман-ага, Муртеза-ага, Ибрахим-ага, Мехмед-ага; старјешине племена: Хаџи-Рамовић, Хаџи – Мехмед, Дуловић Шабан, ђехаја, Тахир Љуџа, Салих ђехаја Ливар, Хусеин, хоџа, Хаџи Алија Сука, Синан одабаша Црновршанин и други прваци и углед-*

⁵² Ахмед С. Аличић, *Устанак у Дробњацима 1805...*, 49-52.

⁵³ Ахмед С. Аличић, *Исто...*, 52.

ни муслимани. Као свјedoци на овом хуцету потписани су ”вођа славних и племенитих” Хаџи Абдулкерим, миралај Босне, ”понос великана и себи равних” Алија, миралај Херцеговине, Ахмед-бег Шахинпашић, Зејнулабидин-бег Дурмишпахић, Сулејман-бег Поплата, Мустафа-бег Чобовић (?), Ахмед-бег Турханбеговић, Хасан-бег Бећиралајбеговић, Х. Мустафа-бег Пријепољац, Дервиш-бег Ахмед-алајбеговић, Али-бег Соколић, Дервиш-бег Арнаутовић, Мустафа-бег Арнаутовић, Хасан-бег Хаџирлић, Омер-бег Свиничковић, Сулејман-бег Тескеречић, Осман-бег Адем-алајбеговић, Арслан-бег Салих-алајбеговић, Татар-бег Филислић, Абдулах-бег Лулић, Дервиш-бег Мирић, Кадри-бег Арнаутлић, Сабит-бег Пашић, Дервиш-бег Лубаревић и Омер-бег Делибашић”.⁵⁴

Оружани обрачуни, насиља и пљачке завађених муслиманских братстава Никшића, која, како смо навели, нијесу признавала ни мјесну власт, нијесу мимоишли ни племе Никшиће. У овим сукобима одметнута братства су често нападала припаднике поменутог племена, због чега су они били принуђени да избјегну у Никшићку Жупу, Бршно и Озринице. Одатле су Никшићи повремено, заједно са другим племенима и Црногорцима, упадали у Никшићко поље. Ове борбе Никшића у времену од 1805. до 1819. године остале су упамћене као ”Прва крајина” или ”крајина Св. Петра”.⁵⁵

Капици-баша, Али Риза-бег је покушао да умири одметнуте Никшиће, истичући да је предузео све мјере у циљу сређивања стања, као и да су они објављеним хуцетом заштићени од насиља. Овај Портин изасланик је у циљу завођења реда у Никшићкој капетанији и враћања Никшића на своја имања њих поштедио од намета за издржавање војске и трошкова његовог боравка. Овом позиву одметнути Никшићи се нијесу одазвали и поред његове пријетње да ће прибјећи оружаном акцији. Побуњени Никшићи су се за помоћ обратили Петру I, али он не само да им није помогао, него их је оштро укорио због предузетих оружаных акција. Налазећи се у безизлазној ситуацији, Никшићи су били принуђени да се умире и покоре османским властима у Никшићу. Они су захтјев за умирење условили прихватањем три њихова захтјева. Захтјеви Никшића су стигли до Порте, али не постоје подаци о томе шта је она одлучила у вези са њима. Сигурно је да су Никшићи тада обуставили своје даље оружане акције, али према сазнањима османских власти из Никшића, они нијесу прекидали везе са Дробњацима који су и даље предузимали оружане акције. Прваци Никшића који су због тога позвани у никшићку тврђаву су се правдали и заклињали да они са оружаном акцијом Дробњака немају никакве везе и да, по њима, те акције предво-

⁵⁴ Ахмед С. Аличић, Исто..., 52.

⁵⁵ Петар Шобајић, *Никшић – Оногит...*, 103.

ди извјесни Мушо каурин. О Мушу каурину сазнајемо и из једног писма црногорског митрополита Петра I Петровића, упућеног митрополиту херцеговачкоме, новембра 1805. године, с тим што га Петар I именује као *"Мусу Каурина из Никшића"*. У поменутом писму Петар I каже: *"Муса, наречени Каурин из Никшића био је человођа пред Дробњацима и узео дио и старешинства и плијена и сувише три вола, пак ето га у Никшиће код капетана Мушовића, који му обећаје с агама стотину златнијех цекинах, ако му донесе главу од којег црногорскога, али брдскога главара..."*⁵⁶ Да би спасао себе и покушао прибавити материјалну корист, Мушо каурин је никшићком капетану, Осман-бегу Мушовићу, обећао да ће отићи у Дробњак и убити вође устанка, чије су главе биле већ уцијењене од османских власти са по 200 дуката. Ово обећање Мушо каурин није испунио, а након ових догађаја изгубио му се траг у *"вртлогу догађаја око Дробњака"*⁵⁷.

Како се сукоби на подручју племена Дробњака нијесу смиривали, то је босански валија одлучио да оружјем умири побуњенике и поврати ред, мир и сигурност на том подручју. Јаке војне снаге под командом Сулејман-паше Скопљака су се 22. новембра 1805. године у селу Кулићима у Пиви сукобиле са устаницима. Претходно је паша Скопљак упутио позив Дробњацима да покупе харач, да му га предају и дају таоце, али су они то одбили.⁵⁸ Тек петог дана сукоба османске снаге су разбиле устанике у Пирном долу и потисле их у Дробњак. У овим борбама погинуло је 40, а рањено око 60 устаника. Према другим изворима, устаници су изгубили 270 људи, међу којима је било 70 Дробњака. Након ове побједи Сулејман-паша се улогорио у селу Пошћењу, да би средином децембра заузео цијели Дробњак, јер му је то било наређено ферманом султана Селима III (1789-1807.).⁵⁹ Ови бурни догађаји уносили су доста несигурности међу становнике Никшићке капетаније, а у самим борбама учествовали су и чланови војне посаде из Никшића, првенствено због територијалне блискости немирног подручја, као и због његове административне припадности.

* * *

Почетком марта 1807. године у Боку Которску су код владике Петра I дошли представници херцеговачких племена са молбом да им по-

⁵⁶ Јевто М. Миловић, *Петар I Петровић Његош – писма и друга документа*, књ. 1..., 221-222.

⁵⁷ Записи, књ. XV, Цетиње 1936, 296-298; Ахмед С. Аличић, *Устанак у Дробњацима 1805...*, 53-54.

⁵⁸ Андрија Лубурић, *Дробњаци племе у Херцеговини*, Београд 1930, 32.

⁵⁹ Ахмед С. Аличић, *Устанак у Дробњацима 1805...*, 67-68; Душан Вуксан, *Петар I Петровић Његош и његово доба...*, 146.

могне у борби против османске власти, како би се становништво Херцеговине дигло на оружје и уједно покушало да ступи у везу са српским устаницима. Приједлог руског изасланика Санковског да заједно крену у Херцеговину, Петар I је одмах прихватио, прије свега због тога што је у савезу херцеговачких османских војних снага и Француза уочио нову опасност за Црну Гору. На савјетовању којем су поред владике Петра I узели учешће руски представник Санковски, пуковник Книпер, командант руских копнених јединица у Боки и капетан Братински, припремљен је план заједничких акција. Одлучено је да се изврши прегруписавање снага и промијени смјер акција према Херцеговини и то из два правца. Један одред од 1.000 руских војника под непосредном командом потпуковника Забјелина и одред црногорске војске под командом владике Петра I требало је да нападне Никшић, док је други одред састављен од двије чете руске приморске пјешадије, заједно са Приморцима, под командом потпуковника Радуловића требао да нападне Требиње (у народној традицији ови догађаји познати су под именом *"московске године"*). Почетком априла 1807. године одред под командом владике Петра I је ушао у Грахово, гдје се војсци придружило 600 Херцеговаца. Један дио ових људи је ушао у састав одреда потпуковника Радуловића, док је други дио ушао у састав одреда под командом владике Петра I, који је кренуо ка Никшићу. Удружене црногорске и руске снаге ушле су у Никшићко поље априла 1807. године и убрзо натјерале војне посаде у околини Никшића да напусте мања утврђења и да се склоне у градску тврђаву. Овим снагама придружили су се Брђани, Никшићи, као и други Херцеговци. Град је био потпуно опкољен, а претходно су попаљени мостови око вароши. У једном од тих сукоба у околини вароши, у Рудом пољу, на мјесту које народ зове Хасан-Џидин гроб, погинуо је, бранећи прилазе граду, чувени никшићки јунак Хасан-ага Џидић.⁶⁰ Први напад на град извршен је 12. априла, али без успјеха. Нападачима је пошло за руком да попале све куће у предграђу, што није обесхрабрило браниоце града.⁶¹ Град је било немогуће освојити без употребе артиљерије коју нападачи нијесу посједовали. Због овога је владика Петар I, у жељи да избјегне непотребно проливање крви, предложио капетану Осману Мушовићу да преда град под часним условима, што је капетан

⁶⁰ Хасан-ага Џидић се спомиње само у једној епској пјесми, али је о њему остала изрека сљедеће садржине: *"У Никшићу бијелоге граду/ свак се боји Хаџиманић Дура/ А сам Дура Бабића Јашара/ Обојица Џидића Хасана"*. Дакле, иако није био савременик јунака који се уз њега помињу, јер је живио послје њих, Хасан-ага Џидић је оставио упечатљив глас који се преносио из генерације у генерацију (Петар Шобајић, *Никшић – Оногит...*, 103, 114); Ђоко Д. Пејовић, *Црна Гора у доба Петра I и Петра II...*, 143-144, 388-396.

⁶¹ Записи, књ. XX, Цетиње 1939, 258; Бранко Павићевић, *Петар I Петровић...*, 325.

одбио.⁶² Црногорски команданти и војска су захтијевали да се изврши јуриш на град, али опрезни владика Петар I је рачунао да ће опкољена посада града бити принуђена да се убрзо преда, с обзиром на то да ниоткуда није добијала помоћ, што се међутим, није догодило. Владика је са својим војницима 24. априла напустио положаје око Никшића, у жељи да што потпуније изврши припреме за напад на Клобук, који је био једно од најбоље организованих и најјачих утврђења у османском одбрамбеном систему према Црној Гори. Одреди владике Петра I су напустили позиције око Никшића, док су руске трупе добиле задатак да наставе опсаду града. Према тумачењима појединих историчара, ни руске снаге нијесу дуго остале око Никшића. Непосредно послје одласка владике Петра I дошло је до сукоба команданта Забјелина са руским цивилним изаслаником Стефаном А. Санковским, па је због тога руски војни командант, без ичијег одобрења напустио опсаду Никшића.⁶³ Према другим тумачењима до повлачења руске војске је највјероватније дошло због потписивања споразума између Руса и Француза у Тилзиту 1807. године, према чијим тајним одредбама је било предвиђено да ће руски цар Александар I предати Наполеону Бонапарти Боку Которску, коју су били заузели Руси и Црногорци, као и да ће признати француску власт над Јонским острвима.

О нападу Црногораца и Руса на Никшић остао је сачуван један запис на турском језику, чији је садржај у потпуности истовјетан црногорским изворима, али је погрешно датиран. У том документу се каже да су: *"На никшићку тврђаву пошли црногорски владика и злосретна московска војска и био се бој, те су заузели једну-двје махале и ватром их спалиле, а до дан-два су поражени побјегли црна образа 1220. године (1805.)"*.⁶⁴ Треба рећи да хиџретска 1222. година одговара хришћанској 1807. години када се десио црногорско-руски напад на Никшић.

Утврђење Клобук је представљало једно од најјачих османских утврђења у источној Херцеговини и важно стратешко мјесто према Црној Гори. Посаду Клобука чиниле су јединице прекаљених херцеговачких крајишника, очеличених у бојевима против црногорско-херцеговачких племена због чега је тврђава брањена са одважношћу достојном дивљења. Црногорско-руске снаге су послје опсаде од неколико дана нападе Клобук 16. маја 1807. године.⁶⁵ У опсади Клобука османску по-

⁶² Записи, књ. XX..., 258; Бранко Павићевић, *Петар I Петровић...*, 325.

⁶³ Душан Д. Вуксан, *Петар I Петровић Његош и његово доба...*, 160-161; Ђоко Д. Пејовић, *Црна Гора у доба Петра I и Петра II...*, 407.

⁶⁴ Дервиш Коркут, *Оријентални рукописи у библиотеци Цетињског музеја*, Записи, књ. XI, Цетиње 1932, 95.

⁶⁵ Према наводима историчара Хамдије Капицића, опсада Клобука трајала је од 7. до 16. јуна 1807. године (*Прилози за историју Клобука*, Гајрет, XXI, бр. 10 и 12, Сарајево

саду су помагали Французи.⁶⁶ У борбама је учествовало око 3.000 Црногораца и устаника и 400 Руса са једним топом из кога су гранатиране зидине клобучке тврђаве. Браниоцима добро утврђеног Клобука, које је предводио Арслан-капетан Беговић, а којих је било око 300, помагали су Корјенићи. Њима је у међувремену приспјела помоћ у јачини око 2.000 коњаника које су предводили Хаџи-бег Ризванбеговић, командант Требиња и мостарски ајан Али-ага Дадић (он је предводио 800 људи сакупљених из Мостара, Стоца, Почитеља и Љубушког и неких херцеговачких села), као и једна француска јединица под командом генерала Лонеа (1.200 војника), па је у борбама вођеним између 7. и 16. јуна 1807. године потучена црногорско-руска војска и разбијена опсада Клобука. У тим борбама велике губитке имали су Руси, њих око 400 је погинуло, *"јер нијесу били вјешти терену"*. Међу погинулима био је и руски мајор Безборозов. Црногорски губици били су знатно мањи.⁶⁷ Према писму потпуковника Радуловића, до пораза код Клобука је дошло због тога *"што регуларна војска није послушала пуковника Книпера да стоји према Зупцима"* и што су Приморци напустили положаје код Требиња, што је омогућило османским и француским снагама да стигну у помоћ посади Клобука.⁶⁸ Битка за Клобук је будно пропраћена у цијелој Херцеговини. Никшићки капетан Осман Мушовић је јављао клобучком капетану Арслану да је до Никшића допирала јака канонаде и експлозија.⁶⁹ О жестини борби могу посвједочити и сљедећи подаци – на вратима тврђаве Клобук погинуо је један руски официр – капетан Крамаренко, након њега млађи син Арслана-капетана, а сјутрадан и сам Арслан-капетан Беговић.⁷⁰

1940, 20, и ХХII, бр. 1-3, 246); Бранко Павићевић, *Петар I Петровић...*, 329-331.

⁶⁶ Према наводима историчара Ђока Д. Пејовића, Французи су, под командом генерала Лористона, три пута слали помоћ посади тврђаве у војсци и наоружању и то вјероватно од Дубровника, што је пресудно утицало на коначан исход борбе око Клобука (Ђоко Д. Пејовић, *Црна Гора у доба Петра I и Петра II...*, 390, 407.).

⁶⁷ Хамдија Капићић, *Прилози за историју босанских градова под турском управом*, Оријентални институт, Сарајево 1959, 39; Војислав Кораћ, *Требиње*, I дио, књ. II, Требиње 1971, 297-298; Раиф Хајдарпашић, *Требињска капетанија у одбрани Херцеговине*, Сарајево 1998, 133; Историчар Бранко Павићевић каже да се руски мајор презивао Безобразов. Такође, исти аутор наводи да су руске јединице у борбама под Клобуком изгубиле 120 војника и официра и поменутог мајора (Бранко Павићевић, *Петар I Петровић...*, 330).

⁶⁸ Душан Вуксан, *Петар I Петровић Његош...*, 161; Ђоко Д. Пејовић, *Црна Гора у доба Петра I и Петра II...*, 390.

⁶⁹ Бранко Павићевић, *Петар I Петровић...*, 330.

⁷⁰ Хамдија Крешевљаковић, *Капетаније у Босни и Херцеговини...*, 226; Војвода Анто Даковић, *Мемоари*, Никшић 1955, 60, 123. Диздара Арслан капетана Беговића је посјекао Саво Булајић, кога је сљедеће године никшићки капетан Осман-бег Мушовић ухватио, али су га Граховљани успјели ослободити (Војвода Анто Даковић, *Мемоари...*, 60-61).

У саставу херцеговачке војске која је држала опсаду, а потом извршила напад на Клобук, налазио се и Вукић Канкараш са 70 Голијана. Након пораза црногорско-руске војске код Клобука, капетан Осман-бег Мушовић је са 300 ”Грађана” пошао на Голију са намјером да казни Голијане, због тога што су му уништили један одред од 30 војника, који су ишли у помоћ браниоцима Клобука. Тада је опљачкана и спаљена Голија изузев Вишњића Дола, који су као свој агалук спасили Ибро Хајровић и његови људи, као и Чарађе које је заштитио Ибрахим-ага Звиздић уз помоћ 40 пандура са Крсца.⁷¹

Мисији руске владе на челу са Стефаном А. Санковским наложено је да прикупи податке о поробљеном хришћанском становништву, османској власти и гарнизонима у херцеговачким кадилуцима, а међу њима и никшићком кадилуку. Према извјештају руске мисије, османски гарнизон у Никшићу је тада бројао 900 војника и старјешина.⁷²

Уз све наведене податке везане за 1807. годину, потребно је нагласити да је она била неподесна за ратовање јер је током ње и наредне 1808. године харала велика глад, што је поједине становнике Црне Горе приморавало да жито за прехрану потраже од скадарског паше који је то вјешто користио за остваривање својих интереса.

* * *

У јесен 1808. године једна чета османских војника је покушала да уђе у Жупу никшићку ради узимања харача. Међутим, Ћираку Радуловићу из Рубежа, који је био водич османској војсци, пошло је за руком да на вријеме обавијести Жупљане о доласку војске, па су они, не желећи да плате порез, на вријеме организовали ”*дочек*” харачлијама. Према Андрији Лубурићу, у овом сукобу погинуло је 30 османских војника.⁷³

* * *

Још 1807. године владика Петар I је имао намјеру да успостави везу са Карађођевићим устаницима у Србији, а те његове планове још више је поспјешило и убрзао улазак Русије у рат против Османског царства исте године. Српски устаници су априла 1809. године започели поход према Пријепољу, Сјеници и Новом Пазару. Мјесец дана касније у Сјеницу је дошао један црногорски одред од 350 људи на челу са Гаврилом

⁷¹ Обрад Вишњић, *Голија и Голијани – прилози за монографију племена*, Требиње 1987, 48.

⁷² Чедомир М. Лучић, *Херцеговина почетком XIX вијека на основу неких руских извјештаја*, *Исторички записи*, 1-2, Подгорица 1991, 110-114.

⁷³ Андрија Лубурић, *Дробњац*..., 209.

Шибалијом. Карађорђе се из Сјенице писмом јавио владици Петру I, тражећи од њега да координирају војне акције против османских снага. Владика је почео да предузима опсежне мјере и због тога разаслао поруке и изасланике Дробњацима, Пивљанима, Морачанима и другим племенима, позивајући их да прихвате оружје и ступе у борбу против османске власти. Да би се обезбиједио од напада из правца Албаније, Петар I је добио ријеч скадарског везира Тахир-паше да он неће напасти Црну Гору. За то вријеме са одредима Црногораца, јуна 1809. године, владика се налазио на Планиници, превоју на јужном ободу Никшићког поља, одакле је руководио опсадом никшићке тврђаве. Послије неуспјеха српске устаничке војске на јужном фронту, Карађорђе се повукао са својим снагама, а владика Петар I је након тога савјетовао херцеговачка и брдска племена да плате све дажбине османским властима, како не би доживјели судбину Требјешана.⁷⁴ У том смислу обратио се и Дробњацима 1809. године једном посланицом у којој се каже: *"...а ја не бих рад ни Турчину, који је добар и поштен човјек, никаква зла колико ни добре и поштеноме Хришћанину, зашто знам што ми Бог заповиједа. Тога ради и вам говорим, да никоме зла и штете не чините, ко вам не чини..."*⁷⁵ Међутим, препоруке владике Петра I нијесу уважавали припадници свих племена.

Под утицајем ових догађаја становници Никшићке Жупе доносе одлуку да се дигну на устанак заједно са становницима Бршна и Озринића. Схватајући да немају довољно сопствених снага, они 17. маја 1809. године у манастиру Св. Луке у Жупи пишу писмо Петру I у коме траже помоћ од Црногораца и Брђана. У писму се, између осталог, каже: *"Нека знате браћо Црногорци и Брђани како смо се одбили од Турака никшићких. А ево зашто: Када се оградао град Оногошт било је двије хиљаде кућа око њега хришћанскијех, које су јарамази никшићки разћерали на сваку страну по свијету...Искасмо суд и одбрану у капетана Мушовића, и паша и везира, и нијег суда не нађосмо, нити нам забити не могаше помоћи. Него цар на њиг грађане најпрво посла Сулејман-пашу Ресулбеговића, а они га дочекаше под Риђане те га разбише и узеше му што имаше, и срамотна га натраг вратише, а толико тевабија што му побеше. Иза њега дође Цафер-паша Ченгић. И њега на Горње Поље дочекаше и разбише и узеше му ахатове и рактове, и вас мунихат што имаше, и убише ђонлога везира, и сина капетана кључкога. Пак иза*

⁷⁴ Петар И. Поповић, *Црна Гора у доба Петра I и Петра II...*, 104-105; Душан Д. Вуксан, *Петар I Петровић Његош...*, 180-184; Ђоко Д. Пејовић, *Црна Гора у доба Петра I и Петра II...*, 144-145, 408-409.

⁷⁵ Петар I Петровић Његош, *Посланице...*, 84; Живко М. Андријашевић, *Црногорци и Турци*, Алманах, 7-8, Подгорица 1999, 88.

њега свега дође Синан-паша требињски; Ни њему не дадоше никаквога суда учињет, него и он побјеже по ноћи и једва утече да га не убију. Иза њега дође Синан-паша Сијерчић, но и њега прогнаше како и прве. 1801. године по њему дође Бећир-паша Ченгић, залуд ка и сви остали, зашто и њега изћераше. Па најпосле дође Капичи-паша царев, и он хоћаше сиротињи суд и правду учињети, но и њега такође изагнаше... Сад помислите како је наше јадно и невољно живовање било, кад су они овако царева већиле и посланике ћерали, и свога забита Осман-капетана у град затварали и пушкама гађали, и његов мал узели, а да што су од нас и наше браће учињели. Најпослије зваше и нас: сви, аге, и капетан, и вас кулук града Оногошта, да шиљемо у везира у Травник људе, да шшту суд који ће јарамазе од зла устегнути и нама начин учинити. И ми с њима пођосмо веселећи се суду. И тако нам капетан и све аге рекоше: видимо да на ову руку није ни нама ни вама живовања, и ако овога пута суд не доведемо, идите куј који може, зашто ви ми од јарамаза помоћи не можемо ништа. И тако они справише Осман-агу Мекића, Диздара Шахмагића, а ми кнеза Дака и Бошка Ђетковића у Травник... И зато од велике невоље и тешког зулума ево прегнусмо да се од њих бранимо кад не би царева суда, ни забита који ће нас бранити".⁷⁶ Владика Петар I је крајем децембра са својим Главним станом напустио Острог и Планиницу, остављајући у дужност Станку Стијепову Петровићу, свом синовцу и архимандриту Јосифу Павићевићу да штите Жупљане и Озриниће, па "ако би потреба била... те би непријатељ на једну или другу страну ударио – покликните Бјелопавлиће и Пјешивце да им помогну".⁷⁷ Из садржине писма које су Жупљани упутили Петру I лако се може уочити да је стање у Никшићкој капетанији и поред присутне опасности од заједничке акције црногорско-брдских и херцеговачких племена против османске власти, било прилично несређено, као и то да није постојала воља да се лични интереси локалних моћника и људи блиских властима подреде општим. На примјеру овог документа могуће је уочити и процес слабљења централне власти и њену неспособност да стање у удаљеним и граничним провинцијама доведе у ред.

* * *

Пораз српских устаника 1809. године на нишком фронту, код Чегра, присилио је Петра I да у унутрашњој политици током 1810. године

⁷⁶ Милан Пековић, *Никшићка Жупа*, Београд 1974, 16-18; Вељко Шакотић, *Никшић (Оногошт) у отпорима и борбама...*, 130-131.

⁷⁷ Душан Вуксан, *Црна Гора у 1809. и 1810. години*, Записи, књ. XXII, Цетиње 1939..., 330; Бранко Павићевић, *Петар I Петровић...*, 365.

буде врло обазрив и да у том погледу прати развој догађаја у окружењу од којих је у многоме зависио и развој догађаја у Црној Гори. У том смислу Петар I се неколико пута писмима обраћао Жупљанима, Дробњацима, Пивљанима и Васојевићима позивајући их на *"благоразумије"* и мир у односима са представницима османске власти и уопште са становништвом сусједних им крајева. У писму упућеном Жупљанима и Дробњацима, 24. марта 1810. године са Цетиња, Петар I савјетује Жупљане да земљу протјераних Феризовића дају Ускоцима, а Дробњаке да сакупе *"Заимово благо"*. У писму се каже: *"От нас владике Петра војводам, кнезовима, и осталијем главарима и старјешинам, и свијема Жупљанима и Дробњацима поздрав."*

*Разумијући да међу вама слоге и послушанија нема, и да ви Жупљани, не хоћете ускоцима земљу Веризовићах дати, како смо рекли, а ви Дробњаци такођер, не хоћете Заимово благо скупити, како сте обећали, тога ради шиљем к вама мојега секретара Сима Орловића, који ће ви на ријечи казат моје наредбе и, ако га не послушате како ви рече, ја ћу заисто промијенит моје мисли на други начин, зашто видим да ви ни себе добра не желите, а камоли да другога љубите (подвлачење – аутор), ево ви укратко пишем, јер ми је већ досадило писат, и да сте здраво".*⁷⁸ Само неколико дана касније владика се писмом обратио и Бјелопавлићима молећи их да буду сложни и да живе у миру са Турцима.⁷⁹

Крајем 1810. године у Гацку је боравио Сулејман-паша Скопљак⁸⁰ са бројном војском којом је присилио Пивљане на послушност, а потом се окренуо против хришћанског становништва из околине Никшића, због чега је ту провео неколико мјесеци. Поучена искуством, побуњена племена су морала тактизирати и декларативно *"признавати"* османску власт, да би са одласком војске наставили *"по старом"*. Тако је било и приликом одласка паше Скопљака, као и приликом доласка *"паше Миљевине"*. Зулфикар-паша Ченгић, звани *"Миљевина"* (име добио по кули и мјесту гдје је становао, а које се налази у близини Фоче), кренуо је у прољеће 1812. године са војском од Фоче преко Црквица и Језера на Комарницу. Истовремено Смаил-ага Ченгић је са својим дијелом војске кренуо од Гацка, преко Пиве на Дубровско. Босански везир је том приликом наредио никшићком капетану Мушовићу да са својим снагама помогне Смаил-аги Ченгићу, али су њега у томе спријечили удружени Жупљани и Пјешивци. Ова година је у народу остала упамћена као *"година*

⁷⁸ Јевто М. Миловић, *Петар I Петровић Његош – писма и друга документа*, књ. 1..., 301-302.

⁷⁹ Јевто М. Миловић, *Петар I Петровић Његош – писма и друга документа*, књ. 1..., 302-303.

⁸⁰ Сестра Смаил-аге Ченгића била је жена Осман-паше Скопљака, скадарског санџак-бега.

Миљевина”. Тај догађај и велико јунаштво Дробњака и Зулфикар-паше, приликом међусобног сукоба, опјевали су и муслимани и православни хришћани у својим јуначким епским пјесмама. Према једној народној пјесми тај поход се догодио 1817. године, а у пјесми се каже:

”Да ли виђе пашу Миљевину
и са њиме Ченгић Смаил-агу...”⁸¹

* * *

Војне припреме за акцију Црногораца у Боки Которској онемогућиле су Петра I да током 1813. године посвети већу пажњу одржавању веза са Никшићком капетанијом. На другој страни то је војним снагама под командом Османа капетана Мушовића дало више простора за дјеловање на подручју Бањана гдје су оне 1813. године покушале незаконито узети ванредни порез, што је довело до убиства барјактара Садика Шпикуља и више османских војника који су били у пратњи Османа капетана Мушовића. Од Бањана су том приликом погинули Баћо Петров Мулина и Јоко Орбовић.⁸²

Средином септембра 1813. године Црногорци су на челу са Петром I ступили у рат против француских снага стационираних у Боки Которској. Устаници су успјели заузети Доброту, Прчањ, Пераст и Рисан, а нешто касније и Херцег Нови. Иако је 1813. године било проглашено уједињење Црне Горе и Боке, жеље владике Петра I да тако и остане покопале су одлуке Бечког конгреса из 1814. године, којима је Бока на управу предата Аустрији у чијем ће саставу остати до 1918. године. Увидјевши да су даље акције у том правцу некорисне, Петар I се са новим жаром вратио пословима који су га чекали у односима са Херцеговачким санџаком и Скадарским пашалуком. Међутим, вијести о војном слому Првог српског устанка септембра 1813. године, поново су приморавале Петра I да за кратко одложи своје планиране активности.

* * *

Почетак Другог српског устанка, у прољеће 1815. године, пробудио је нове тежње Петра I на плану борбе за ослобођење од османске власти. Под утицајем догађаја у Србији, устало је и становништво у

⁸¹ Андрија Лубурић, *Дробњаци...*, 37, 39; Ђоко Д. Пејовић, *Црна Гора у доба Петра I и Петра II...*, 285; Milovan Đilas, Nadežda Gaće, *Вођњак Adil Zulfikarpašić*, Сирх – Загреб 1995, 12.

⁸² Живко А. Ђурковић/ Андрија М. Баћовић, *Војводе Баћовићи*, Никшић 1997, 13-15.

Пиви и Дробњаку, одбијајући даљу лојалност властима Никшићке капетаније. Средином 1815. године Пивљани, Дробњаци и Жупљани у свом обраћању босанском везиру и херцеговачком санџак-бегу истичу да се они нијесу *"одбили од цара ни од везира од обијести"* него због насиља никшићких и колашинских силника, који не поштују царе и везирове заповијести. Наведена племена су тражила да *"цареви мирију"* плаћају у стоци, ако не могу у новцу. Прилике на подручјима ових племена биле су такве, да ни османска централна власт није више могла толерисати разузданост јарамаза, због чега је херцеговачки санџак-бег Дервиш-паша саопштио владици Петру I да је управо он одређен да онемогући дјеловање јарамаза међу Пивљанима и Дробњацима.⁸³ Османске власти су на овом подручју биле принуђене да дјелују, јер је то било подручје на коме је и уплив Петра I био врло значајан. Због тога се и Петар I често залагао код османских власти да се обуставе напади на Дробњак, Пиву и Морачу. Тако је било и током 1817. године када су на Цетиње стигле вијести о османским припремама за напад на Дробњак. Владика је писао Даут-бегу Реџепагићу *"да се врати и да праву сиротињу не тјера"*.⁸⁴ Међутим, обраћање није уродило плодом. Подручје Дробњака је било нападнуто и на бојишту је остало 20 мртвих Дробњака и 60 османских војника.⁸⁵

Под утицајем догађаја у Дробњаку, представници власти из Никшића су дошли у Жупу крајем августа 1817. године и узели харач од неких Жупљана. Владици Петру I то није било право, али ипак није могао учинити ништа што би стање поправило.⁸⁶ Крајем исте године османска војска под командом Хасан-бега Ресулбеговића напала је Грахово и Трешњево.

Према свједочењу самог владике Петра I и током 1817. године владала је *"преужасна глад"* због које *"народ у мјесећ дана није ни једанпут јео хлеба, нако само коријен и траве свакојакога рода"*.⁸⁷ Страдање становништва због сушних и гладних година настављено је и током 1818. и 1819. године. Уз глад је најчешће ишла и болест, због чега су пазари за трговину затварани. Такав случај је био 1820. године када је због појаве куге био онемогућен одлазак на которски Пазар.⁸⁸

⁸³ Ђоко Д. Пејовић, *Црна Гора у доба Петра I и Петра II...*, 149.

⁸⁴ Јевто М. Миловић, *Петар I Петровић Његош – писма и друга документа*, књ. 1..., 427.

⁸⁵ Јевто М. Миловић, *Петар I Петровић Његош – писма и друга документа*, књ. 1..., 427; Бранко Павићевић, *Петар I Петровић...*, 434-435.

⁸⁶ Бранко Павићевић, *Петар I Петровић...*, 443.

⁸⁷ *Црна Гора*, Монографија, Београд 1976, 237-238; Ђоко Д. Пејовић, *Црна Гора у доба Петра I и Петра II...*, 188.

⁸⁸ Ђоко Д. Пејовић, *Црна Гора у доба Петра I и Петра II...*, 188.

* * *

Почетком 1818. године владика Петар I је добијао вијести из Никшића да се у касабима врше војне припреме за удар на Црну Гору. Због тога је острошки архимандрит, по наговору Петра I, заказао састанак са никшићким капетаном Мушовићем на Бршну, како би сазнао о чему се заправо ради. Капетан Мушовић је разувјерио архимандрита у истинитост таквих вијести, али се већ са нападом на Пипере, у јулу мјесецу, показало да увјеравања Османа капетана Мушовића нијесу била тачна.⁸⁹ У помоћ нападнутим Пиперима притекли су Катунјани. Петар I је у обраћању спушким и подгоричким главарима истицао да ће о њиховом поступању обавијестити *"нашег елчију"* тј. посланика у Цариграду, како би он посредовао да се ситуација смири.⁹⁰ Да би смирио ситуацију скадарски везир Мустафа-паша Бушатлија је предложио Петру I да сукобљене стране именују по једног изасланика како би утврдили узрок сукоба и брзо реаговали у циљу успостављања мира на граници.⁹¹

Сукоби и погранични спорови који су вођени између османских снага и Црногораца имали су у основи политичке узроке који су били у непосредној вези са економским. Но, иако је османску власт и њене представнике доживљавао као непријатеље, владика Петар I је настојао да своју политику према Никшићкој капетанији, а тиме и Османском царству, прилагоди реалним околностима.⁹² Због тога се својим посланицима често обраћао црногорским племенима, настојећи да их упозори на општељудски хуманизам који је и сам као духовно лице носио у себи. У посланици упућеној Црногорцима 1819. године, Петар I каже: *"... И ако Турци нијесу криштени, али су људи од Адама и од Еве, ка и ми и од Бога створени, како и остали народи. Бог заповиједа да никога не убијемо, а навлашито кад нама зла не чине и кад рати немамо..."*⁹³ У сличном духу владика Петар I се априла 1825. године посланицом обратио и Пиперима, опомињући их да не изазивају свађе са околним муслиманским становништвом, упозоравајући их истовремено да се не заносе увјерењем да је Османско царство лако побједити: *"...Цар је турски силни и имаде доста Тураках, којизи могу, кад хоће, ону малу шаку народа попритит. Но се ви од тога прођите, ја ве совјетујем, ако себи жудите добра и поштења..."*⁹⁴

⁸⁹ Бранко Павићевић, *Петар I Петровић...*, 447 (обратити пажњу на напомену 210).

⁹⁰ Ђоко Д. Пејовић, *Црна Гора у доба Петра I и Петра II...*, 150.

⁹¹ Записи, књ. XIII..., 166; Бранко Павићевић, *Петар I Петровић...*, 447.

⁹² Живко М. Андријашевић, *Црногорци и Турци...*, 87.

⁹³ Петар I Петровић Његош, *Посланице...*, 130; Живко М. Андријашевић, *Црногорци и Турци...*, 88.

⁹⁴ Петар I Петровић Његош, *Посланице...*, 179; Живко М. Андријашевић, *Црногорци и Турци...*, 88.

Устанак за који смо већ раније навели да је у народу познат под именом ”Прва Крајина” или ”Крајина Св. Петра”, није успио, а до смиривања ситуације дошло је тек 1819. године, када су Жупљани морали поново пристати на плаћање харача, док су се османске власти обавезале да ће престати са зулумима и казнити све виновнике сукобљавања, као и да ће дозволити слободну трговину и ношење оружја.

* * *

Током 1820. године црногорско-османски односи су се нагло погоршали. Повод за то су биле припреме османских власти из Херцеговачког санџака за удар на Грахово и нека брдска племена. Знајући да ће ратни пламен угрозити мир између Црне Горе и Никшићке капетаније као истуреног дијела Босанског пашалука, те да ће многи људи са обију страна изгубити животе, домове и најближе сроднике, владика Петар I је покушао да од те намјере одврати босанског везира Целалудин-пашу. Међутим, паша се придржавао наређења које је добио са Порте и није много марио за те владине покушаје. Напад на Морачу започео је септембра 1820. године. Надмоћност османске војске била је очигледна (према једним изворима јачина османских снага била је 7.000 војника, а према другим наводима 12.000 војника). Добро процјењујући општу ситуацију и увиђајући приличну кризу централне власти, а промишљајући о стању у својој капетанији и њеној будућности, Осман капетан Мушовић је прије самог напада османских снага послао повјерљивог гласоношу Црногорцима који им је саопштио правац удара и распоред османских снага.⁹⁵ Без великих тешкоћа османске снаге су ушле у Горњу Морачу, попалиле је и напад наставиле према Доњој Морачи, гдје је дошло до главног сукоба у коме су Морачани помогнути Ровчанима, Пиперима и пристиглим Бјелопавлићима и Пјешивцима одијели побједу над османским снагама. На бојном пољу остало је 330 османских војника и 30 мртвих Морачана, међу којима су били и пјешивачки сердар Сава – Мркоје Мијушковић и барјактар Нешо Маговчевић.⁹⁶ Црногорци

⁹⁵ Записи, књ. XVI, Цетиње 1936, 99-100; Бранко Павићевић, *Петар I Петровић...*, 455.

⁹⁶ Димитрије Милаковић, *Историја Црне Горе...*, 243-244; Звонимир М. Мијушковић, *Племи Пјешивци – крајина Старе Црне Горе (братство Мијушковића)*, Београд 1984, 148-149; Бранко Павићевић, *Петар I Петровић...*, 456; Чувене су и ријечи Османа капетана Мушовића које је изговорио када му је дошао хабер о погибији сердара Мркоја Мијушковића у Морачи 1820. године: “... Од онаквога комишије могло је бити Турцима штете, а никад срамоте, која је гора! Сјутра кад дође вакат да се миримо, коме ћете послат Грађане да ви на станак дође, с ким ћете мир чињет и народне послове свршават? Све ће ти бити танко и мршаво без Мркоја сердара. Тако и рат кад бидне, онаквијема треба прво објавит, са онаквијем се мили бит, мирит!” (Чедо Баћовић, *О мерхамету и газилуку – муслимански примјери чојства и јунаштва*, Подгорица 2002, 43).

су у боју успјели заплијенити 1.000 кубура и 300 јахаћих коња.⁹⁷ Овом побједом владика Петар I је успио да обезбиједи превагу свог ауторитета и на области Мораче и Роваца и тиме практично оствари њихово уједињење са Црном Гором. Поред тога тиме је увећан простор којим се Црна Гора граничила са Никшићком капетанојом, што је било од битног утицаја на њихове даље међусобне односе, с обзиром на то да су губитком тих подручја никшићке аге и бегови остали без значајног дијела земљишних посједа, што је умањивало њихову економску моћ.

* * *

Муслиманско становништво источне Херцеговине, а тиме и Никшићке капетаније, било је током прве половине XIX вијека у великим тешкоћама, јер није могло сачувати своје земљиште и испаше од хајдучких упада. Нарасле хајдучке чете се нијесу задовољавале као некада: пресретањем трговачких каравана, убијањем, отимањем стоке и сличним радњама, већ су протјеривале муслиманско становништво са њихових катуна и ограничавале њихов живот на простор око тврђава и равница око њих. Поред тога насељаване су отете територије на којима је раније живјело муслиманско становништво, већином у близини градова, тако да је село Трепча у близини Никшића насељено Чевљанима, а село Тупан (Бањани), Велестовцима. Значајније насељавање Голије отпочело је половином XVIII и трајало је скоро до средине XIX вијека. Османске власти су рано уочиле значај Голије, а она је много значила како становништву Гацка, тако и становништву Никшића, па су је и једни и други настојали населити својим људима. Тако су из Гацка на Крстац пресељене неколике породице Звиздића и ту су уз помоћ гатачке војне посаде остале скоро 170 година. У Вишњића Дољу живјела је само једна бројнија породица Хајровића од 1830. до 1860. године. Слично је било и са муслиманском породицом Путешевић, која је живјела на Боботовом Гробљу од 1823. до 1843. године, када је из страха од црногорских чета напустила Голију.⁹⁸

У Никшићу су се насељавали и хришћани. Највећим дијелом били су то ускоци, који су бјежали из разних крајева Црне Горе обично због крвних свађа, али је интересантно навести да приликом досељавања нијесу мијењали вјеру. Неки истраживачи ове проблематике наводе да је почетком XIX вијека у Никшићу било 80 домова ускока.⁹⁹ Ускоци

⁹⁷ Бранко Павићевић, *Петар I Петровић...*, 456.

⁹⁸ Обрад Вишњић, *Голија и Голијани...*, 46-47.

⁹⁹ Ђорђе Ђоко Пејовић, *Насељавање Црногораца у XIX вијеку*, Титоград 1962, 49; Славко Мијушковић, *Племена Никшића у Морејском рату (1684-1699)*, Исторички записи, 1, Цетиње 1954, 13.

су морали бити добро провјерени у борбама против својих истовјерника. Могла је то бити сиротиња, која је служила код богатих муслиманских домаћина, па и занатлије и по који трговац, ако се показао лојалан османској власти. У Никшић су се усељавали и исламизирани Црногорци, који су се укључивали у братства, односно махале које су им биле најсродније. Постепена колонизација и присуство црногорских чета позитивно се одразила на настањено хришћанско становништво из околине Никшића, које више није хтјело да буде послушно агама и беговима, већ је прелазило на црногорску територију и сврставало се у хајдучке дружине. Тако су сужаване територије које су користили никшићки муслимани, усљед чега су "Грађани" постајали све сиромашнији. Због немогућности коришћења планинских посједа око Никшића, мјесни земљишни посједници нијесу могли држати огромна стада стоке, као до тада, што је доводило до смањивања броја чифчија, усљед чега су смањивани њихови приходи од доприноса и других дажбина. То је за собом повлачило и ограничавање трговине, јер су тада били затворени и путеви према Приморју. Са опадањем економске моћи, опадала је и политичка моћ "Грађана", јер више није било оних елитних коњичких јединица које су у свако доба могле дејствовати свуда. Ван града су се могле кретати само веће војне јединице, али и оне уз знатне губитке. Османска настојања да се брзим покретима коњичких јединица из градских гарнизона пресијекну правци којима су становници из Црне Горе прелазили у Херцеговину, већ у то вријеме имала су слабих успјеха. То што се Никшић, као истурени дио Херцеговине, налазио у неповољном положају није утицало на локалне прваке, а поготову закупце земље који су уз помоћ разних средстава присиле и даље настојали да од раје извуку што више новца.¹⁰⁰

* * *

Током 1821. године Османско царство је било притиснуто разним невољама: устанком у Грчкој, немирима у самој престоници, буном Али-паше Јањиског и најзад ратом у Персији, што је скупа представљало тежак проблем пред којим се наша Порту. Да би се извукли из тешке економске ситуације и анархије која је владала у земљи, на Порту су покушали да спроведу корјените системске реформе које је тражио султан Махмуд II (1808-1839). У том циљу у Босни је 1820. године за везира био постављен Сеид Али Целал-паша у народу познатији као Целалудин-паша. Он је у времену од 1820. до 1822. године погубио многе ајане

¹⁰⁰ Војислав Миљанић, *Дуга и Голија кроз вјекове*, Никшић 2002, 83; Бранко Павићевић, *Ослободилачки ратови од XVI до XX вијека*, Никшић, Загреб 1972, 49.

и капетане, или их је протјерао. Животе су изгубили капетани Дервенте, Маглаја, Бања Луке, затим Крупа капетан, Осман капетан из Градачца (отац Хусеина Градашчевића),¹⁰¹ Мехмед-бег Бајбут, Хаци Салих-бег из Сребренице, Фочић Ахмед барјактар из Сарајева итд. Само за једну ноћ по пашином наређењу у Јајцу је убијено 16 противника реформи централне власти. Нестабилне прилике у удаљеним османским провинцијама настојао је да искористи и владика Петар I. Већ у јулу 1821. године он је јавио Бјелопавлићима да се босански и скадарски везир припремају да *"узму раји оружје"*, што је он сматрао немогућим потезом, али се истовремено прибојавао могућности да босански и скадарски везир не прибјегну запосиједању друма Никшић – Подгорица, тј. да босански везир *"дође у Никшиће, а скадарски у Подгорицу"*, и кад се тако нађу близу један другом, не почну радити *"да отворе пут преко Острога"* чиме би било обезбијеђено њихово лакше комуницирање преко бјелопавличке и пиперске границе, што се по његовој процјени није смјело допустити.¹⁰² Будући обавијештени о намјерама османских власти, први су реаговали Зећани који су почетком фебруара 1822. године са неким малисорским првацима на једном тајном састанку *"ухватили божју вјеру"* о вјерној сарадњи у случају напада од стране османске војске. Са тог састанка упућени су и посланици владици Петру I на Цетиње, који их је, као бољи познавалац прилика у окружењу, савјетовао да одустану од својих намјера, чиме су припреме за устанак биле завршене.¹⁰³

Године 1822. године умро је Целалудин-паша, вјероватно од посљедица тровања, а на његово мјесто постављен је Шериф-Сири Селим-паша Орносковић, који је управљао до 1825. године. Босански пашалук је поново запао у стање анархије и нереди. Султан Махмуд II, под наговором шејх-ул-ислама (врховног вјерског поглавара) и осталих дворских достојанственика, увео је, 29. маја 1826. године, добро увјежбану, редовно плаћену војску, једнако униформисану, звану *муалем искиенци* (извјежбана рука), по узору на западноевропске земље. Након тога уследило је, 16. јуна, укидање јањичарских јединица. У босанском пашалuku су ови догађаји праћени са великом пажњом. Када је босански везир Беленли Хаци Мустафа-паша прогласио у Травнику царски ферман о укидању реда јањичара, дошло је до великих немира. Јањичари су за свог вођу изабрали Кара Али-агу Рушчуклију, кога су прогласили јањичарским агом. На својој скупштини у септембру 1826. године јањичари

¹⁰¹ Интересантно је навести да се историчари не слажу око имена оца Хусеина капетана Градашчевића. Наиме, он се према једнима звао Сомах, према другима Осман, а према трећима Мурат.

¹⁰² Бранко Павићевић, *Петар I Петровић...*, 461.

¹⁰³ Бранко Павићевић, *Петар I Петровић...*, 484, 487.

су саставили изјаву путем које су одбили царев ферман. Отпор удружених јањичарских првака против увођења низама и укидања јањичарског оцака (корпуса) успио је сломити нови намјесник Босне, Абдурахман-паша (1826-1828.). Наиме, он је прибјегао истим мјерама као и Целалудин-паша, али је у њиховом спровођењу био много опрезнији и промишљенији. Њему је пошло за руком да погуби угледне сарајевске прваке Мујагу Тамишцију и његовог брата, Ибрахим-агу Бакаровића, Фејзагу Турнацију, Пињу барјактара, Авдагу Милошевића и Али-агу Рушчуклију, док је остале противнике протјерао из босанског пашалука. Вијести о сукобима Абдурахман-паше и босанских првака биле су добро познате и владици Петру I. У једном писму упућеном поглавару которском, 30. марта/ 11. априла 1827. године, владика говори о одласку капетана Османа Мушовића у Травник ради договора са босанским везиром. У писму се каже: *"...Говори се да и босански везир купи војску у Невесиње; неки веле да и он хоће на Скадар, а неки да мисли истријебит јарамазе и зулумћаре по Херцеговини. Поша је капетан Мушовић из Никшићах у Травник, гђе су и сви капетани херцеговачки пошли, а зајим пљеваљски добјежа у манастир Острог, којег нијесу кћели примит, но он није се хотио назад ни по који начин вратити, говорећи, оли да га приме, оли да га посијеку. Ја сам послао да га нипошто не држе у наша мјеста..."*¹⁰⁴ Само неколико дана касније (16/28. април 1827. године) владика поново обавјештава которског поглавара о повратку капетана Мушовића из Травника и вијестима које је у вези са тим дознао. Владика у писму наглашава да је *"... Београдски везир Абдурахман-паша, будући с ферманом својега цара доша у Босну и уљега у Сарајево, не престаје ћерати и сјећи баше и зле људи; послао је муфтију травничкога и друге шест биранијех Тураках пут Цариграда, пака за њима пошље своје пашалије, те их стигну у Бањи код Косова и све седам посијеку..."*. У истом писму владика каже и слједеће: *"Дошао је капетан никшицки искрај везира и каже да је њега и Али-агу Сточевића везир поставио да управљају свом Херцеговином, и да има заповијед да пошље 60 људих на Босну под платом; такоћер да је наредба дана, да се сви муселими и господа од 28 кадилуках имају скупити на Гацко за примити нове заповиједи и наредбе, а што из овога воспосљедоват може, то нека ваше благоразумије суди..."*¹⁰⁵ Опрезно пратећи развој догађаја, владика Петар I је оправдано сумњао да ће у његовом сусједству убрзо доћи до великих немира који могу имати врло негативне посљедице и по Црногорце и њега самог.

¹⁰⁴ Записи, књ. XVI..., 222; Јевто М. Миловић, *Петар I Петровић Његош – писма и друга документа*, грађа, књ. 2 (1821-1830), Титоград 1988, 197.

¹⁰⁵ Записи, књ. XVI..., 222-223; Јевто М. Миловић, *Петар I Петровић Његош – писма и друга документа*, грађа, књ. 2..., 198-199.

Османско царство је 1828. године ушло у нови рат против Русије. У тешким борбама на више фронтова морало је бити ангажовано огромно људство, што је подразумевало и учешће дијела османске војске и са простора Балкана. Исторички извори говоре да је тада скадарски паша Мустафа Бушатлија био дужан да у рат поведе нешто око 2.000 људи са подручја свог пашалука. Он се томе одупирао, правдајући то угроженошћу његовог пашалука од Црногораца, али је на крају ипак поступио по наређењима Порте. У борбама за Видин током 1829. године учествовали су и војници херцеговачких капетанија: Требињске - 119 војника, Столачке – 68, Клобука – 28 и Никшићке капетаније 128 војника, Кључа (код Гацка), 17 војника.¹⁰⁶ Ратне околности током 1828-1829. године појединци су вјешто користили да би себи прибавили материјалне и друге користи. Владика црногорски, Петар I Петровић је дознао да су неки припадници племена Цуце, који су ускочили на османску територију, почели харати црногорска имања и куће због чега се обратио никшићком капетану Мушовићу молећи га да нареди да се то у будуће не чини како би се на граници одржао мир потребан обијема странама. У писму владике Петра I, упућеног Осману капетану 2. августа 1828. године, стоји: *"... сад ево чујем да су неки Цуце, који су међу вама ускочили почели црногорске куће и стогове жећи и жита харати. Али се мени чини да су они то учинили без икаквога вашег знања, и ја се истинито уздам, да ћете ви жестоким начином забранит, да унапријед такво зло нитко не смије чинити, што се нигда није чинило. И ја сам рекао Цуцама, да никакве освете не чине, докле ја вама пишем и докле ми одговор од вас не дође, зашто мене какво зло мило није, него бих рад да на комшилuku мирно и лијепо живимо, и ема су цари наши заратили; ја говорим свијема Црногорцима, да нитко никога од стране турске не задијева, јер се мене чини, да је и за нас и за вас најбоље да с миром стојимо и да гледамо, што ће наши цари учинит; који добије бићемо свиколици његови..."*¹⁰⁷ Неуспјеси османске војске у борби против Руса принудили су Порту на прихватање мировних услова које је нудила Русија. Септембра 1829. године склопљен је Једренски мир између Русије и Османског царства, уз посредство Енглеске и Француске. Мировне одредбе су Русији прибавиле знатне предности, прије свега слободну пловидбу њеног бродовља кроз мореузе Босфор и Дарданеле. Овим миром Грчка је стекла независност. Свакако да је Једренски мир имао свога одраза и на прилике у Црној Гори, јер су Црногорци увидјели да су међународни арбитри знали да уваже борбу грчког народа за слободу, па су то исто очекивали и за себе.

¹⁰⁶ Хамдија Крешевљаковић, *Капетаније и капетани у Босни и Херцеговини...*, 31, 46.

¹⁰⁷ Душан Д. Вуксан, *Црна Гора и погранични Турци*, Записи, књ. XIII..., 356; Јевто М. Миловић, *Петар I Петровић Његош – писма и друга документа*, грађа, књ. 2..., 261.

* * *

Последња вијест која говори о Осману капетану Мушовићу потиче из писма никшићког војводе Илије Бојовића упућеног владици Петру I у мају 1830. године. Бојовић се владици жали на *"невина страдања и неприличнога врага нашега вјероисповједанија Османа капетана Мушовића и осталије Турака града Оногошта, многољетно господине. Који је на ову јадну сиротињу скочио с великијем харачима"*. Бојовић изражава наду *"у всевишњаго Бога и у росијско величанство да ће не ослободити и покорити својим непобједивим оружјем али Бог зна..."*¹⁰⁸ Владика Петар I је наредног мјесеца, одговарајући на Бојовићево писмо, поручио Никшићимâ: *"Али вам ја не могу ништа помоћи, нити се у те после мијешати, но се мени чини да ће за вас најбоље бити да се лијепо с Турцима нагађате...А ви ћете се кајати ако заратите с Турцима и нико вам помоћи неће, но ја вам савјетујем да сами себе чувате и да се од рати прођете"*.¹⁰⁹

Након смрти Османа капетана Мушовића (?), према једној вијести *"године 1249. (по хиџри, односно 1833. – прим. – аутор), постао је управитељем (мудир) испоставе у вароши Никшићу Хаџи Салих-бег Фочак"*.¹¹⁰ Било је то вријеме крупних друштвених превирања у којима се Никшићка капетанија, оставши без свог првог човјека, креатора локалне политике и војног команданта, могла тешко снаћи. Након Османбега Мушовића у историјским изворима се као капетани, односно муселими у Никшићу помињу Али-бег Мушовић,¹¹¹ Мујага Мушовић,¹¹² Мустај-бег Мушовић,¹¹³ Арслан-бег Мушовић и Хамза бег Мушовић.¹¹⁴ Вријеме у коме су они управљали Никшићком капетанијом било је врло бурно, што ће показати догађаји који су услиједили.

* * *

Крајем октобра 1830. године погоршало се здравствено стање владике Петра I Петровића Његоша. Схватајући околности у којима се

¹⁰⁸ Записи, књ. XVI..., 352-353; Бранко Павићевић, *Петар I Петровић...*, 513.

¹⁰⁹ Записи, књ. XVI..., 353; Јевто М. Миловић, *Петар I Петровић Његош – писма и друга документа*, грађа, књ. 2..., 318-319; Вељко Шакоћић, *Никшић (Оногошт) у отпорима и борбама...*, 148.

¹¹⁰ Дервиш М. Коркут, *Оријентални рукописи у библиотеци цетињских музеја*, Записи, књ. XI, св. 2, Цетиње, август 1932.

¹¹¹ Јевто М. Миловић, *Петар II Петровић Његош у свом времену*, Титоград 1984, 430.

¹¹² Јевто М. Миловић, *Петар II Петровић Његош у свом времену...*, 482, 495, 499, 503.

¹¹³ Јевто М. Миловић, *Петар II Петровић Његош у свом времену...*, 488, 496.

¹¹⁴ Опширније о Мушовићима видјети: Ејуп Мушовић, *Мушовићи*, Историјски записи, 2, Титоград 1981, 87-111.

налазио, владика је пред најистакнутијим црногорским првацима и члановима своје уже и шире породице, издиктирао Сими Милутиновићу своју последњу жељу, односно тестаментарну опоруку. За свога насљедника Петар I је одредио седамнаестогодишњег Радивоја Рада Томова Петровића, свога синовца. Владика Петар I је умро 30. октобра 1830. године. Његов тестамент је прочитан сјутрадан, на гувну испред Цетињског манастира *"раније позваним и окупљеним народним главарима и народу"*.¹¹⁵ Наредног дана стари острошки архимандрит Јосиф Павићевић закалуђерио је *"по црквеном правилу младога Рада у присуству шездесет свештеника..."*.¹¹⁶ Смрћу владике Петра I Петровића Његоша нестало је крупне политичке личности, војсковође и државника под чијим је вођством Црна Гора остварила крупне друштвено-политичке промјене и напредак. Односе са Никшићком капетанијом, односно мудирлуком, наставио је насљедник владике Петра I, Петар II Петровић Његош.

* * *

Бруталне мјере цариградске владе примијењене у угушивању побуне појединих домаћих феудалаца, имале су за посљедицу појачан покрет за аутономијом босанског пашалука. За реформе нијесу хтјели да чују у граничној покрајини Царства, у којој су главну ријеч водили домаћи феудалци, састављени већином од капетана и ајана, а помагали су их јањичари, како би сачували своје положаје и задржали наслијеђене привилегије. За вођу покрета против реформи у Босни изабран је, почетком 1831. године у Тузли, истакнути феудалац из Градачца, Хусеин-капетан Градашчевић (1802-1833.), док су против става босанских феудалаца, а на страни централне власти, били херцеговачки прваци: столачки капетан Али-ага Ризванбеговић, гатачко-пивски ајан Смаил-ага Ченгић, требињски командант Хасан-бег Ресулбеговић и љубушки капетан Гавранкапетановић. У жељи да сачува добијени капетански положај и привилегије које су ишле уз њега, као и првенство куће Мушовића међу херцеговачким и босанским феудалцима, будући и доста неискусан у *"политичким водама"*, и насљедник Османа капетана се приклонио дијелу беговата који је остао вјеран султану и централној власти. Истина, значајан дио становништва капетаније није размишљао на начин како је то чинио капетан Мушовић, али његова ријеч била је званична пред јавношћу босанског пашалука. Војска коју је предводио Хусеин-капетан је продрла до Косова, гдје је у два наврата успјела да побиједи султанову војску. О тим побједама босанске војске, изасланик Петра II Петровића

¹¹⁵Јевто М. Миловић, *Титуле владика Петровића*, Историјски записи, 1, Титоград 1987, 58.

¹¹⁶Јевто М. Миловић, Исто..., 58.

Његоша, игуман Мојсије Зечевих, га обавјештава из Пљеваља децембра 1831. године: *"Били су се у Бањску на дно Косова и добила је Босна... Иде неколико војске босанске у Косово. Отиде неколико Никшића у Босну. Моли се Хафис-ага да буде од нас на мир, зашто је с Босном и хоте вели доћ у Никшић, да ћерају Смаил-агу и капетана Мушовића и ко је с њима. А за џебану и за наше после добро зборе, али ја не могу вјеровати по истини, но поћу у Травник везиру (Градашчевићу – прим. - аутор) да видим истину и како ћемо се с њима владати и поступати унапријед. Брзо ћу доћи ако Бог да до нашег господства".*¹¹⁷ Владика Петар II је водио преписку са капетаном Градашчевићем и другим првацима са којима је утврђивао савезничке везе и пријатељство у циљу што успјешније борбе против султана. У једном писму он упућује молбу Градашчевићу да му пошаље помоћ у џебани, како би *"удариио на низам око Скадра"*. Истовремено, он моли Градашчевића да пошаље своју војску у Никшић и да ту постави својега човјека да заповиједа *"да би се могли мијешати и здоговарати Црногорци са његовим људима"*. Крајем 1831. године пљеваљски муселим Хафис-ага пише своме *"предоброе досту Станку Петровићу"*, Његошевом рођаку, и моли га *"да не би кроз Никшић пропустили низам у Босну, већ да будемо на ономе што смо уговорили с Мојсислом, а ако ли вама буде до невоље, немојте слободно бриге имати сваку ћете помоћ од наше стране имати"*.¹¹⁸ Послије пораза Градашчевићеве војске код Стоца, 10. марта 1832. године, против њега је пошла бројна османска војска под командом Кара Мустафа-паше. У мају 1832. године владика Петар II је Хусеин капетану Градашчевићу, према извјештају которског окружног капетана, обећао да ће притећи у помоћ са 3.000 Црногораца и да ће заузети Бањане и Никшић, гдје су војску прикупљали Хасан-бег Ресулбеговић, капетан Требиња, Смаил-ага Ченгић из Гацка, Баш-ага Реџепашаић из Невесиња и никшићки капетан Мушовић. Јуна 1832. године, уз помоћ дијела херцеговачке војске, царска војска је код Сарајева нанијела пораз устаничким снагама босанског беговата. Градашчевић је успио да пребјегне у Аустрију, чијим посредовањем је касније добио султаново помиловање али и сургун (протјеривање) у Трапезунт, гдје ипак није успио стићи, јер је изненада умро у Цариграду, гдје је и сахрањен на гробљу Ејјубу. Нови босански везир постао је Хамди Махмуд-паша. Херцеговина је издвојена у посебан пашалук за чијег је везира, постављен Али-паша Ризванбеговић–Сточевих, дотадашњи капетан Стоца. Звање херцеговачког везира Ризванбеговић је добио као награду

¹¹⁷ Јован Ћетковић, *Два момента из владавине Петра II Петровића Његоша*, Историјски записи, књ. VII, св. 7-9, јули септембар, Цетиње 1951, 363; Миомир Дашић, *Васојевићи од помена до 1860.*, Београд 1986, 340-341.

¹¹⁸ Јован Ћетковић, *Исто...*, 364.

за испољену вјерност султану, док је Смаил-ага Ченгић добио посебно признање и звање капицибаше. У састав Херцеговачког пашалука тада је ушло 16 кадилука, међу којима и никшићки. Истовремено, сједиште Херцеговачког санџака, односно пашалука, је тада премјештено из Пљеваља у Мостар, а у састав овог пашалука је ушао и Никшић, као и нахије Пива и Дробњак.¹¹⁹ Овакво стање задржало се и за вријеме наследника Хамди – Махмуд-паше, Давуд-паше (1832-1835), али када је за везира именован Веџихи Мехмед-паша (1835-1840), убрзо је дошло до укидања наследних капетанија (1835) и спахијског војног система (1836) и успостављања муселимука (срезава) са именованим муселимима на челу. Наиме, Веџихи Мехмед-паша је средином октобра 1835. године, по доласку у Сарајево, сазвао Ајанско вијеће и саопштио вијест о укидању капетанија и престанку власти капетана у свим крајевима Босне и Херцеговине. То је, у ствари, био последњи састанак Ајанског вијећа. Вијест о укидању капетанија изазвала је незадовољство појединих капетана који су били тврдокорни и непопустљиви у својим ставовима. У појединим дјеловима Босне дошло је до отворене побуне против такве одлуке Порте. У Крајини је побуњенике предводио Мурат-бега Беширевић, члан једне од најстаријих породица из тог краја. Њему се придружио и капетан Купе, Мехмед-бег Арнаутовић. Нешто касније побунио се и капетан Петровца (Босанског – аутор) Мустај-бег Куленовић, уз кога је стао и капетан Кључа, Јашар-бег. Централна власт се сурово обрачунала са својим противницима, па су многе присталице Хусеина-капетана Градашчевића биле због тога протјеране у Малу Азију.

Иако су наследне капетаније званично биле укунуте, поједине капетанске породице су ипак задржале своје положаје, с тим што су њихове раније титуле сада попримиле одговарајући војнички ранг. Такав случај је био и са Никшићком капетанијом којом је тада управљао Мујага Мушовић, који ће на том положају остати све до своје погибије 1843. године на Башиној води. Процес потпуног укидања капетанија и са њима наслијеђених привилегија потрајаће све до завођења реформи од стране Омер-паше Латаса. Такође, процес увођења редовне војске – низама, текао је постепено.

* * *

Територија Никшићке капетаније, формиране почетком XVIII вијека, била је гранично подручје са простором Старе Црне Горе. Живот

¹¹⁹Војислав Кораћ, *Требиње*, I дио, књ. II..., 312, 313, 315; Артур Еванс, *Кроз Босну и Херцеговину у вријеме буне 1875. године*, Сарајево 1965, 280; Вељко Шакотић, *Никшић (Оногост) у отпорима и борбама...*, 150-151.

два подручја које је граница, колико раздвајала, толико и спајала, одвијао се у историјски немирном времену, у врло сложеним друштвено-политичким и економским околностима. Са једне стране границе живјело је искључиво хришћанско становништво, а са друге стране оно је било унеколико измијешано па су већину чинили муслимани, а мањину хришћани. Заједнички историјски тренуци муслиманског и хришћанског становништва утицали су да су и једни и други изграђивали своје сопствене цивилизације, дух и менталитет који су се прожимали или боље рећи који су били врло блиски, али и различити. Рефлексије историјских збивања су чиниле своје, па су, сликовито казано, понекад *"два изданка истога тла"*, долазила у међусобне сукобе. У вријеме мира владало је узајамно уважавање, о чему можда најбоље говори анегдота као форма усмене књижевности. Због свега тога познато је да се за мјеста на граници каже: *"Благо мјесту на граници, у миру, тешко њему у рату"*. Али добро је позната и једна народна мудрост која учи да је *"Боље имати рђаву годину, него рђава сусјед"*.

Када је 1780. године на чело Никшићке капетаније дошао Османбег Мушовић, на тлу Старе Црне Горе започињао је своје дјеловање Петар I Петровић Његош. Животни путеви владике Петра I Петровића и Османа капетана Мушовића, који се хронолошки скоро поклапају и који су се укрстили више пута, у многоме су слични, али и различити. Обојица су рођени на подручју љутог крша, Петар I у Хераковићима на Његушима, а Осман капетан у Никшићу. Петар I је персонификовао политику Црне Горе, док је Осман капетан Мушовић био представник војничке и цивилне власти у капетанији која је представљала *"љуту качаницу"*, персонификујући донекле и централну османску власт. Скоро подједнако су управљали својим подручјима и готово истовремено пошли са историјске позорнице, што значи да су имали довољно времена да један другог сагледају и уче све људске особине, начин размишљања и навике, што је било врло важно приликом доношења појединих одлука које су се тицале друге, *"противничке"* стране. За све ове напоре Петар I Петровић Његош и Осман капетан Мушовић су у своме знању и искуству морали бити много испред својих сународника.

Петар I Петровић је имао намјеру да Црну Гору потпуно осамостали од османске власти и формира је као независну државу по угледу на тадашње европске државе. Наравно, Петар I је желио да његова држава буде и територијално увећана. Извјесну сметњу у остваривању тих његових планова имала је Никшићка капетанија. Због тога је владика Петар I врло рано уочио њен стратешки и војни значај. Супротно владици Петру I, Осман капетан Мушовић није био самосталан у доношењу крупних политичких одлука, нити је то могао бити будући да је по

свом положају вршио војничке дужности и административно припадао Босанском пашалуку на чијем челу је стајао босански везир кога је именовала централна власт из Цариграда и коме је био потчињен. Он је на тај начин био главни представник локалне власти у капетанији која је у многама била зависна од прилика у босанском пашалуку и даље од саме централне власти.

На бојном пољу су обојица били јунаци због чега су уважавали један другог. Када су то налагале разне околности водили су активну кореспонденцију, настојећи да у међусобној комуникацији задрже ниво реалности, коректности и хуманости. Сваки остварени резултат, будући да су обојица били људи од акције, за њих је био само увод у наредне, веће подухвате. Сагледавајући портрете Петра I и Османа капетана Мушовића, у ствари можемо сагледати и њихове личне међусобне односе, затим однос Петра I према Никшићкој капетанији и њеном становништву и однос Османа капетана према Црној Гори и њеном становништву.

Преузимајући у своје руке улогу владара и прве личности Црне Горе, Петар I је настојао да поред сређивања унутрашњих прилика у својој земљи, успостави и одржи реалне политичке и економске односе са својим сусједима, у првом реду са Никшићком капетанијом са чијом се територијом простор Црне Горе широко додиривао.

Опште околности у којима је дјеловао Петар I у многама су одређивале његове односе према Никшићкој капетанији. Дипломатске везе Црне Горе и њеног владара са Русијом, утицале су да је Петар I настојао да своје личне политичке погледе и ставове подреди политици и држању руског двора према Порти и Османском царству и уопште у међународним околностима. У временима када би Русија и Османско царство били у миру и Петар I је настојао да његови узајамни односи са Никшићком капетанијом протичу у истом тону. Промјене у односима великих европских држава, нарочито Русије, утицале су на повремена заштравања у односима између Црне Горе и Никшићке капетаније. У тим околностима владика је настојао да од османске власти преотме маркар оне дјелове Никшићке капетаније у којима је хришћанско становништво било већинско и међу којим је било довољно сазреле националне свијести која је тежила прикључењу Црној Гори. Ипак, територијално незнатно окрњена, Никшићка капетанија је надживјела Петра I. Погранични спорови и сукоби јављали су се и због неодговорних понашања појединаца који нијесу поштовали законске одредбе и органе власти ни у Црној Гори нити у Никшићкој капетанији. Такве поступке Петар I и Осман капетан Мушовић су настојали да доведу у ред колико је то било у њиховој моћи. Њихове напоре усмјерене у том правцу најбоље дочарава међусобна преписка која, посматрана са становишта залагања за

мир, толеранцију и међусобно уважавање, представља својеврсно свједочанство о успостављању дипломатских и културних веза Црне Горе са својим окружењем. Свакако да ти напори Петра I, усмјерени ка подизању угледа Црне Горе, нијесу остали без резултата. Историјска судбина била је више наклоњена Петру I него Осману капетану Мушовићу. Петар I је успио да се уздигне до неслућених висина остајући до наших дана као симбол ствараоца самосталне и независне црногорске државе. Он је то постигао захваљујући томе што је у његовом животу и раду, централно мјесто имала својеврсна унутрашња досљедност која му је давала снагу неопходну да Црну Гору изведе на пут слободе и просперитета. Тим чином Петар I је оставио за собом дубоке трагове, тако да се на крају свог животног пута могао мирно и с поносом осврнути на своје остварено дјело.

Sait Š. ŠABOTIĆ

*PETAR THE FIRST PETROVIĆ NJEGOŠ
AND NIKŠIĆ'S CAPTAINCY*

Summary

From the beginning of his governance in Montenegro in 1784. till his death in 1830., the bishop Peter I Petrovich Njegosh led an active politics in internat and foreign affairs. During his activites he respected the vicinity a lot, especially the district of Niksich, which was of the great interest for Montenegro. For the whole period of ruling by Peter I in Montenegro the captain Osman Musovich was at the head of Niksich's district. Peter I was very cautions in political relations with Niksich, taking care that his purposes were positively dovetailed with the attitndes of The Big forces refering to Montenegro. At the same time he made efforts to raise an international position and reputation of Montenegro. All his activites showed that Peter I was capable to the tasks which he had to fulfil at the particular historical period.